

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SABAHATTİN ALİ’NİN ESERLERİNDE
İKTİDAR VE KADIN

Ali Hakan KAYA

2501100165

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Ali Hakan KAYA Numarası : 2501100165
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT
Tez Savunma Tarihi : 09.07.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "Sebahattin Ali'nin Eserlerinde İktidar ve Kadın"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULU'NE OYBİRLİK OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Dr. Öğr. Üyesi Seda GÜVEN		Kabul
2- Dr. Öğr. Üyesi Ayşen ŞATIROĞLU		Red
3- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven AVCI		Kabul
3- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BALCI		Kabul Red
4- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İsmail COŞKUN		
2- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Veysel BİLİCİ		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

SABAHATTİN ALİ’NİN ESERLERİNDE İKTİDAR VE KADIN

ALİ HAKAN KAYA

Sabahattin Ali (1907-1948) eserlerinde toplumsal meseleleri ve aşkı konu alan bir 20. yüzyıl edebiyatçısıdır. Eserlerinde toplumsal yapı ve atmosferi, Erken Cumhuriyet döneminin devlet anlayışına ve sosyoekonomik statüsü yüksek zümresine karşı olan muhalif tutumundan beslenerek tasvir etmiştir. Ezen ve ezilenler, hüküm veren ve boyun eğenler, zulmeden ve hakkı yenenler, kibirlenen ve onuruyla yaşayanlar gibi zıt karakterler üzerinden kurguladığı eserlerinde; toplumun güçsüz kesimlerinin devlet otoritesini temsil eden kurumlar/aktörler ve Ali’nin işbirlikçi olarak gösterdiği “mütegallibe” karşısındaki mağduriyeti işlenir. Kadın-erkek ilişkilerini işlediği eserlerinde rollerin dağıtılma biçimi de bu zıtlığı yansıtır. Bu çalışmada Sabahattin Ali’nin eserlerindeki kişilikler ve bunları oluşturan toplumsal atmosfer, kendi hayatındaki karşılıklarıyla ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Sabahattin Ali’nin, kendisinin de belirttiği üzere, eserlerindeki karakterleri çoğunlukla kendisinden yola çıkarak kurgulaması, bu ilişkilendirmeyi kolaylaştırmaktadır. Sabahattin Ali çocukluğundan itibaren beklediği ilgiyi göremediği annesinin “gözüne girmeye” çalışmış, aynı zamanda onu eleştirmiş ve onunla mücadele etmiştir. “Anne figürü”yle kurduğu bu ilişki, Sabahattin Ali’nin eserlerinde erkek ana karakterlerin kadınlarla ve devletle kurdukları ilişkiyle benzeşmektedir. Kendi eksiklikleriyle mağduriyetini erkek karakterlere, kendisine zarar verenlerin özelliklerini de antagoniste yükleyerek devletle, kadınlarla ve annesiyle hesaplaşmıştır. Ali’nin yaklaşımına göre dönemin idaresinin erkeklere verdiği rol sorunludur. Tamamı mutsuz olan erkek ana karakterlerin toplumsal yapı içindeki konumları, gerçek hayatta istediğini alamayan Ali’nin bulunduğu konuma benzemektedir. Bu noktada annesiyle, kadınlarla ve dışı bir otorite figürü olarak yaklaştığı devletle olan ilişkisi, Sabahattin Ali’nin Erken Cumhuriyet’teki toplumsal yapıya ilişkin tahayyülünü anlamak için bir anahtar niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Edebiyat Sosyolojisi, Türk Edebiyatı, Erken Cumhuriyet Dönemi, Kadın-Erkek İlişkileri, Devlet, Entelektüeller

ABSTRACT

POWER AND WOMEN IN THE WORKS OF SABAHATTIN ALI

ALİ HAKAN KAYA

Sabahattin Ali (1907-1948) is a 20th century author who deals with social issues and love in his works. The social structure and atmosphere in his works is described based on his opponent attitude towards state understanding and higher socioeconomic status groups of the early Republican period. His fictions based on dichotomous characters such as the oppressor and oppressed, the ruler and ruled, the arrogant and honorable the unjust treatment of weak social groups by institutions and actors representing state authority, and by despotic social actors. The distribution of roles in his works on male-female relations reflects also this dichotomy. In this study, the personalities in the works of Sabahattin Ali and the social atmosphere, which gives birth to those personalities, are analyzed by relating them to the dichotomies in his own biography. As he himself admits, Sabahattin Ali designs his characters mostly based on himself, which makes easier to build relations between his characters and himself. Sabahattin Ali cannot find the care he expected from his mother since his childhood, tries to get into his mother's good books, but at the same time he criticizes and fights her. This relationship to the "mother figure" is similar to the relationship of his male main characters to other women and to the state. Imposing his own weaknesses to the male characters, and features of his injurers to the antagonist, he comes to terms with the state, women and his mother. According to his approach, the role of men given by the government of that age is problematic. The social positions of his all-unhappy male main characters are similar to Sabahattin Ali's position, who never reaches to the point he deserves in his real life. So, his relationship to his mother, women and the state, as a female authority figure in his eyes, is a key element to understand Sabahattin Ali's imagination regarding social structure in the early Republican period.

Keywords: Sabahattin Ali, Sociology of Literature, Turkish Literature, Early Republican Period, Male-Female Relations, State, Intellectuals

ÖNSÖZ

Sabahattin Ali; hayatı ve eserleriyle yaşadığı dönemin yanı sıra bugün de Türk edebiyatının en dikkat çeken yazarlarından biridir. Hayatı, kişiliği ve eserleri arasındaki bağın kuvveti onu muadillerinden ayırmaktadır. Gerek bu durum gerekse dönemden döneme değişen Sabahattin Ali popülerite ve ilgisinin içeriğinin sosyolojik açıdan ilginçliği bizi bu konuyu çalışmaya itmıştır.

İstanbul SBF'deyken kendi derslerimi bırakıp dinlemeye gittiğim, beni sosyolojiyle tanıştıran, vefasızlığıma rağmen bana her anlamda destek olan kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail Coşkun'a; bu çalışma sürecindeki sinir bozucu zorlamalarım karşısında sabrını her daim muhafaza eden, çalışmanın tamamlanmasında çok büyük pay sahibi olan danışman hocam Dr. Mehmet Ali Akyurt'a; yine bu süreçte verdiği her türlü desteğin yanında mesleki birikimini kullanarak Sabahattin Ali'nin iç dünyasını olabildiğince anlamama yardımcı olan Dr. Hatice Kaya'ya ve yanımda olup beni destekleyen aileme, arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Ali Hakan KAYA

İstanbul, 2019

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	Error! Bookmark not defined.
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ’NİN SOSYOLOJİK BİYOGRAFİSİ

1.1. BİYOGRAFİ.....	8
----------------------------	----------

İKİNCİ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ’NİN DEVLET VE SİYASET KARŞISINDAKİ KONUMU

2.1. SABAHATTİN ALİ’NİN SİYASETLE İLİŞKİSİ.....	15
2.2. MUHALİF TAVRI	20
2.3. BÜROKRASİ, SİYASİ YAPI VE SOSYAL YAPI KARŞISINDAKİ TUTUMU ..	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ’NİN ERKEKLERİ VE KADINLARI

3.1. KAYBEDEN ERKEK TİPİ.....	34
3.2. DEVLET VE KADINLAR.....	41
3.3. KADINLAR.....	44
SONUÇ	54
KAYNAKÇA	56

GİRİŞ

Sabahattin Ali yaşadığı dönemin idaresine muhalif bir sanatçıdır. Bu konu yüzeysel bir yaklaşımla ele alındığında onu tanımlamak için yaygın olarak kullanılan “sosyalist aydın” ifadesi de tek başına onun muhalif olduğunu belirtmek için yeterli gözükmemektedir. Ancak bu tanımlamanın; Ali’yi, düşüncelerini ve yaşam tarzını gerçekçi biçimde yansıttığını söylemek zordur. Dikkate değer bir bölümü yoklukla geçen hayatının para sıkıntısı çekmediği zamanlarında seçtiği yaşam tarzı, örgütlü gruplarla (siyasi parti, örgüt, dernek, inisiyatif vb.) organik ilişkisinin bulunmaması, yakınlarıyla yaptığı konuşma ve yazışmalarda “siyasi ihtiraslarının” bulunmadığını söylemesi, milliyetçilikle ilgili -dönemindeki kavramsal keskinlik de dikkate alındığında- son zamanlarına kadar kullandığı olumlu ifadeler ve onda zamanın diğer sosyalist aydınlarında -her alanda- sıklıkla görülen Marksist-Leninist tavrın izlerine rastlanmıyor oluşu gibi hususlar; onun politik-ideolojik motivasyondan bağımsız bir muhalif olarak kimliklendiğini düşündürmektedir.

Cumhuriyet kurulduğunda 16 yaşında olan Sabahattin Ali’nin yetişkinliğe geçiş süreci, yeni rejimin ve oluşmaya zorladığı sosyal yapının en sorunlu dönemine, Mümtaz Turhan’ın deyişiyle “mecburi kültür değişimleri”nin (Turhan, 2015) en yoğun olduğu sürece denk gelmiştir. Başka bir deyişle kendisi bu değişimin etkilerini en fazla hisseden kuşağa mensuptur. Bu değişimin başlıca aktörleri olan Mustafa Kemal Atatürk ve kurmaylarına göre; gerçekleştirilmek istenen dönüşüm için ihtiyaç duyulan unsurların başında bilim, sanat ve bu alanlarda uygulayıcı olarak konumlanan entelektüeller gelmektedir. Ancak yüceltilen “aydın”lık müessesesi ve entelektüel donanım -özellikle o dönem- en açık ifadeyle karın doyurmamaktadır. Her dönem olduğu gibi siyasi otoriteye çok yakın olan istisnalar haricinde entelektüeller geçim sıkıntısı yaşamaktadır. Teoride toplumun en üst kesimi olarak tanımlanan bu toplum kesiminin, söz konusu iltifatın karşılığı olabilecek standartlara ulaşması pratikte mümkün olmamıştır. Erken Cumhuriyet entelektüeli, bir kısmı hariç tutulursa, gerek toplum gerekse devlet nezdinde aradığı veya hak ettiğini düşündüğü maddi ve manevi statüye ulaşamamıştır. Sabahattin Ali söz konusu

entelektüel grubun bir parçası olarak kendi payına düşen sıkıntıları uzun yıllar yaşamış, bu durumu yakından gözlemlemiş ve tecrübe etmiştir. Erken Cumhuriyet entelektüellerinin “hak ettikleri” ile aldıkları, donanımlarıyla gelirleri, beklentileriyle hayatları arasındaki bu dengesizlik Ali’yi fazlasıyla rahatsız etmiş gibi görünmektedir.

Devlete bağlı yapılar, bu yapılarda konumu olan özel kişiler ve bu kişilerin muhtelif sebeplerle söz geçir(e)medikleri “mütegallibe”... Ali’ye göre tüm bu unsurlar rüşvet, zulüm, adam kayırma, torpil gibi her türlü kötülüğü yapan bir çarkın dişlileridir. Ona göre haksız yere hapse girmesine sebep olan, beklediği atamayı bir türlü yapmayan, atanması için onu Atatürk’e “kaside” yazmaya zorlayan, sağlam raporu verip askere alan, soruşturmalar açan, dergisini kapatan vs. hep bu unsurlardır. Sabahattin Ali hak ettiği değeri görmediğini, üstüne üstlük zulme uğradığını düşünmektedir. Toplumsal meseleleri ele aldığı eserlerinde kullandığı kötü karakterlerin devlete bağlı kişiler veya bu kişilerin dokunmadığı zorbalara oluşu bu çerçevede yorumlanabilir.

Ancak Ali; Tek Parti dönemini ve bu siyasi anlayışı mahkûm ederken, aynı zamanda onun desteğini de istemiştir. Atatürk’ün çok önemseydiği yabancı dil eğitimindeki açığı dikkate alarak öğretmen okulu mezunu 15 kişinin yurt dışına gönderilmesi emrini vermesiyle birlikte bu göreve talip olmuş ve Almanya’ya gitmiştir. Devlet kurumlarında çalışmak için her seferinde atama beklemiştir. Atatürk’ü ve merkezî yönetimi sertçe eleştirdiği bir hicvi nedeniyle girdiği hapisten çıkınca tekrar atanma talep etmiş, karşılığında ondan istenen kasideyi yazmış ve ancak bu şekilde atanmıştır. Bu hikâyenin başlangıcı ve gidişatı Ali için yabancı değildir.

Sabahattin Ali arkadaş sohbetlerinde ve bazı mektuplarında annesiyle olan ilişkisinden bahsederken olumsuz ifadeler kullanmış, ayrıca ailede olup bitene şahit olan çeşitli kişiler de Ali’nin söylediklerini doğrulamıştır. Söylenenlere göre psikolojik sorunları olan anne zaman zaman Ali’ye şiddet uygulamış, babasını kışkırtarak ondan da dayak yemesine sebep olmuş, kardeşi Fikret’e gösterdiği ilgiden Ali’yi mahrum bırakmış ve geçimsiz biri olarak Ali’nin babasıyla da sürekli münakaşa edip Ali’nin huzursuz bir çocukluk dönemi geçirmesinin en büyük müsebbibi olmuştur.

Ali'nin annesinden talepte bulunması tek başına bizi tatmin edici bir sonuca götürmez. Tüm çocukların anne ilgisine muhtaç olduğu söylenebilir. Ancak Ali'nin annesiyle ilişkisi ile devletle ilişkisi arasındaki benzerlik ilgi çekicidir. Devletin ona hak ettiği ilgiyi göstermemesi ve üstüne onun hayatını zorlaştırmasına rağmen Ali'nin defalarca “devlet kapısı”nı çalması anlamlıdır. Her iki durumda Ali'nin karşısına aldığından beklentisi mevcuttur. Ancak Ali'nin aynı nitelikte ilişki kurduğu unsurlar bunlarla sınırlı değildir. Bu yaklaşımının patolojik olduğunu düşündüren başka kişiler, başka ilişkiler de vardır. Bunlar kadınlarla ilişkileri ve eserlerindeki kadın temsilleridir.

Sanat hayatının sonraki dönemlerinde oluşturduğu eserlerde ağırlıklı olarak toplumsal konuları işleyen Sabahattin Ali, öncesinde yazdığı eserlerde ağırlığı aşka ve kadın-erkek ilişkilerinin belli yönlerine vermiştir. Mektuplarından ve biyografilerinden çıkan keskin sonuç, Sabahattin Ali'nin kadınlardan sürekli bir ilgi-alaka beklediği ve bu beklentinin ekseriyetle karşılıksız kaldığıdır. Eserlerinde sıklıkla kendinden izler taşıyan karakterler kullandığı dikkate alındığında, söz konusu türdeki eserlerdeki olayların (tek taraflı, imkânsız, mutsuz sonlu vs. aşklar) da yaşadığı olayların etkisiyle kurgulandığı söylenebilir. Nitekim gerçek hayatta yazdığı -Nahit Hanım'a yazdığı- bu tür bir aşk mektubunun (Kolektif, t.y., s. 21) başına ve sonuna kısa pasajlar ekleyerek öykü haline getirdiği ve bu metni 1928'de Irmak dergisinde yayımladığı görülmektedir.

Ali'nin, kronolojik sırayla karşısına çıkan anne, devlet ve kadınlarla olan ilişkilerinde yaşadıkları; onun hayatını ve eserlerini meydana getiren sac ayağını oluşturmaktadır. Her ne kadar eserleri arasında toplumsal meseleleri işlediği öyküler ciddi bir yekûn oluştursa da bu eserlerde de antagonist mütemadiyen devlet veya devletin görmezden geldiği vurgulanan mütegalibedir. **Kuyucaklı Yusuf** örneğinde olduğu gibi bu eserlerin bir bölümünde aşk temasının yer bulduğunu eklemek gerekir.

Sabahattin Ali'nin popülaritesi 2010'lu yıllarda ciddi bir artış göstermiş, başta **Kürk Mantolu Madonna** üzere birçok kitabı bu süreçte uzun süre çok satanlar listesinde yer almıştır. Bu durumun muhtelif sebepleri olabilir. Ancak iki tanesinin öne çıktığını söylemek mümkündür.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 27. maddesine göre “Koruma süresi eser sahibinin yaşadığı müddetçe ve ölümünden itibaren 70 yıl devam eder (Ek cümle: 21/2/2001 - 4630/16 md.)” (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 1951, s. 8)

1948 yılında hayatını kaybeden Sabahattin Ali'nin eserleri, 1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla telif kapsamından çıkmıştır. Böylelikle o güne kadar yayın haklarını elinde tutan YKY'yle birlikte her yayınevi Ali'nin kitaplarını basma hakkı elde etmiştir. Çok kısa zaman içinde onlarca yayınevi Ali'nin eserlerini basmaya başlamış ve onların daha fazla yayılmasına vesile olmuştur. Aynı zamanda eserlerin telif kapsamının dışına çıkması ve böylelikle maliyetlerin düşmesiyle birlikte düşük ücretlerle satılan Ali kitapları toplumun daha kalabalık bir kesimine ulaşma olanağı bulmuştur. Hatta bu eserlerin marketlerde cüzi meblağlara satılmaya başlanması bazı kesimlerce “edebiyata hakaret” olarak tanımlanmış, ucuza satılan kitaplar ve beraberinde yaşanan tartışmalar birbirini besleyerek Sabahattin Ali'yi gündemde tutmuştur. 2018'e doğru yaklaşırken YKY'nin Ali'yle ilgili düzenlediği etkinlikleri artırması da yine Ali'nin bu süreçte popülaritesini artıran bir diğer unsur olarak dikkat çekmektedir.

Eserlerin koruma süresinin sonlanması yanı sıra **Kürk Mantolu Madonna**'nın Ali'nin diğer eserlerinin arasından sıyrılarak 2010'lu yıllarda kendine yer açması da söz konusu popülerleşmenin bir başka sebebidir. Eserin içerdiği toplumsal mesajlardan bağımsız olarak iki karakter arasındaki aşk hikayesi özellikle bu dönemdeki gençlerin ilgisini çekmiştir.

“1930'larda, 1940'larda, 1950'lerde ve 1960'larda Sabahattin Ali'yi okurken niye **Kürk Mantolu Madonna**'yı okumuyoruz da bugün **Kürk Mantolu Madonna**'yı okuyoruz? Daha önce bu kitaba ‘tipik, ilkel bir aşk romanı’ diye bakıyor insanlar. Bugün ise ‘ulan, bu ne derin bir roman’ diye bakılıyor. Mesela Sabahattin Ali'nin **Kürk Mantolu Madonna**'sında Almanya hikayesi de var. Yani otobiyografik şeyler de var. **İçimizdeki Şeytan** neredeyse tümüyle otobiyografik değil mi? **Kürk Mantolu Madonna** belki de bu özelliğiyle de 2000'lerin insanına daha bir hitap ediyor.” (Kayalı, 2018, s. 91)

Bu ilgiyle birlikte sosyal medyada eser çokça vurgulanmış ve içeriğindeki sözler sıklıkla alıntılanmıştır. Raif Efendi ve Maria Puder arasındaki aşk hikayesinin bu denli ilgi çekmesiyle birlikte eser telif kapsamından çıkmadan önce, hakları tek bir yayınevindeyken bile 1998-2017 arasında 85 baskı yaptı ve bir milyon altı yüz binin üzerinde sattı.

Zamanla eserin sinema filminin çekilmesi de gündeme gelmiş ve hatta 2016 yılında bir televizyon kanalında eseri okuduğunu söyleyen bir programcı ana karakteri şarkıcı olan Madonna'yla karıştırmıştır. Eserin kaleme alınmasından 17 yıl sonra doğan bir şarkıcıyla Maria Puder'i karıştıran programcının gafı uzun süre konuşulmuş ve yine bu durum da eserle birlikte Ali'yi gündemde tutmuştur.

Tüm bunlar dikkate alındığında Sabahattin Ali'ye olan ilgi ve eserleri çevresinde yaşanan tartışmalar, onunla ilgili yapılacak çalışmaların artmasını muhtemel kılmaktadır.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na bağlı Ulusal Tez Merkezi'nde 2019 itibarıyla Sabahattin Ali'yle ilgili yapılmış 31 çalışmaya rastlanmıştır. Bunların 15 tanesi doğrudan Türk Dili ve Edebiyatı programlarında, kalan tezlerin geneli de Alman Dili, Fransız Dili, Karşılaştırmalı Edebiyat gibi yine edebiyatla ilişkili programlar içinde hazırlanmıştır. Sosyolojiyle ilişkileri bağlamında bu tezlerden -biri yine Türk Dili ve Edebiyatı'nda olmak üzere- sadece ikisi dikkat çekmektedir.

İlki 1991 yılında Ramazan Korkmaz'ın hazırladığı “**Sabahattin Ali -İnsan ve Eser**” (Korkmaz, 1991) isimli çalışmadır. Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı programı içinde hazırlanan bu doktora tezi daha sonra Korkmaz tarafından kitaplaştırılmıştır. Bizim çalışmamızda da istifade edilen kaynaklardan biridir.

Korkmaz'ın “**Sabahattin Ali -İnsan ve Eser-**” isimli çalışmasında -Türk Dili ve Edebiyatı programı için hazırlanmasının etkisiyle- yoğun olarak Ali'nin hikayeleri, romanları, şiirleri, masalları ve piyeslerinin yapısal çözümlemesi merkeze alınmıştır. Eserlerin tematik incelemesi, zaman/meکانla ilişkisi, içerdiği karakterlerin nitelik analizi gibi kısımlar çalışmanın ciddi bir bölümünü kapsamaktadır. Bu kısımlarda özellikle gruplar ve mekanlar dikkate alınarak yapılan sosyolojik değerlendirmelerle

birlikte eserlerde kullanılan sosyal adaletsizlik, yozlaşma gibi temalara ilişkin yapılan aktarım değer taşımaktadır.

İkinci tez, İngilizce hazırlanan “**Subaltern voices in Sabahattin Ali’s stories** (Sabahattin Ali’nin hikayelerinde madun sesler)” isimli çalışmadır. Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Yüksek Lisans programı için hazırlandığı görülmektedir.

Esmâ Nur Çetinkaya Karadağ tezinde Ali’nin eserlerinde yer alan esas karakterlerin “çoğunluğun dışında kalan ve sesleri duyulmayan” kişiler olduğunu belirtmiş ve onları “mâdunlar” olarak tanımlamıştır. Gramsci’nin kavramsallaştırdığı “mâduniyet”i ezilen, dışlanan Ali karakterleri için kullanarak incelemiştir.

“Antonio Gramsci, mâdun ve mâduniyet kavramlarını ilk defa 1928’de **Hapishane Defterleri** eserinde kullanmıştır. Bu terimler Gramsci’den sonra post-kolonyal bilim insanları Gayatri Chakravorty Spivak, Ranajit Guha ve Dipesh Chakrabarty gibi önemli kişiler tarafından da benimsenip detaylı olarak çalışılmış ve Mâduniyet Çalışmaları adı altında bir ekole dönüşmüştür. Bu ekole göre, tarih ve edebi metinlerin yeniden okunması önem kazanmıştır çünkü bu metinler aracılığıyla kaybolan ya da kaybolduğunu var saydığımız öznelerin varlığını görebiliriz. Aslında bu özneler devlet dışı kaynak diyebileceğimiz bu metinlerde yaşamaya devam etmektedirler. Antonio Gramsci’nin kavramsallaştırması ve diğer Mâduniyet Çalışmaları ekolünün öncüleri bu anlamda tarih yazımı için yeni bir yol da açmışlardır. Mesela Türkiye’de Necmi Erdoğan, Mahmut Mutman, Boğaç Ergene ve Umut Yıldırım mâdun kavramını alternatif tarih yazımı anlayışı için kullanmışlardır.” (Çetinkaya Karadağ, 2016)

Bahsi geçen iki çalışma da dahil olmak üzere şimdiye kadar yazılmış olan tezlerden farklı olarak bu çalışmada; Sabahattin Ali’nin hayatında ve eserlerinde belirleyici rolü olan unsurlar arasında yer alan aile hayatı, devletle olan ilişkisiyle biçimlenen ona özgü muhalif kimliği, bu kimlikle gözlemlediği siyasi ve toplumsal yapının eserlerinde bulduğu karşılık, sistem karşısında mağdur edilen ve kaybeden rolünden kurtulamayan erkek karakterler, erkek karakterleri bu duruma sürükleyen devlet ve kadınlarla Ali’nin eserleri aracılığıyla hesaplaşması ele alınacaktır.

Bu tez çalışmasının bölümlerini (1) Sabahattin Ali'nin sosyolojik bir biyografisi, (2) bir Erken Cumhuriyet entelektüeli olarak siyasetle ve devletle ilişkisi ve (3) modernleşme seyri içinde sürekli değişen Türk toplumunda kadının rolüne ve kadın-erkek ilişkilerine yaklaşımı teşkil etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ’NİN SOSYOLOJİK BİYOGRAFİSİ

Sabahattin Ali, 25 Şubat 1907’de, Gümölcine-Eğridere’de dünyaya gelmiştir. Baba tarafından dedesi Bahriye Alay Emini Oflu Salih, babası Piyade Yüzbaşı Cihangirli Selahattin Ali, annesi Mülazım Mehmet Ali’nin kızı Hüsniye’dir.

Sabahattin Ali, soyadı kanunu çıktığı zaman babasının adı olan “Ali”yi soyadı yapmak ister. Ancak bunun bir ön ad olduğu söylenir ve kabul edilmez. O durumda en azından “Alı” olmasını ister, soyadı bu şekilde resmileşir.

Ali’nin babası Ali Selahattin; İstanbul, Cihangir’de büyür. Askeri okuldan mezun olduktan sonra gittiği görev yerlerinden biri olan Çanakkale Biga’nın Eğridere köyünde anne ve baba tarafından Edremitli olan Hüsniye Hanım’la tanışır ve evlenir. Sabahattin Ali de çift Eğridere’den ayrılmadan önce dünyaya gelir.

Selahattin Bey’in oğluna “Sabahattin” ismini koymasının sebebi, dostu olan Sabahattin Bey (Prens Sabahattin)’dir. (Bezirci, 2013, s. 9) Nitekim daha sonra doğacak olan ikinci oğlu için de Tevfik Fikret’ten ilhamla “Fikret” ismini uygun görecektir.

Sanatla, bilhassa -birden fazla enstrüman kullanabilecek ölçüde- müzikle arası iyi olan Selahattin Bey, Jön Türkler’e kendini yakın hissedenden bir askerdir.

Selahattin Ali ve Hüsniye Hanım arasında 16 yaş fark bulunmaktadır. Bu yaş aralığı, farklı nitelikte ailelerde yetişmiş olmaları, değişik mizaçları ve Hüsniye Hanım’ın psikolojik rahatsızlıkları nedeniyle ailede daimî bir huzur ortamı yakalamak imkânsız olacaktır.

Ali, yedi yaşındayken İstanbul Üsküdar, Doğancılar’daki Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi’ne gönderilir. Ancak Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte babası

Çanakkale'ye çağrılır. Sabahattin Ali, ondan dört yaş küçük kardeşi Fikret ve annesi; Yüzbaşı Selahattin'in peşinden Çanakkale'nin yolunu tutar. Ali eğitimine burada, I. Dünya Savaşı sürerken devam etmek zorunda kalır. Orada Çanakkale İptida-i Mektebi'ne girer.

"Burada dört sene kaldık. Düşman hemen her zaman şehri bombardıman ediyordu ve biz bu esnada bin korku ile civar köylere kaçıyor, on gün kadar kaldıktan sonra, bombardıman biraz sükunet buluyor, biz de dönüyorduk. Bazen yalımızda otururken karşımızda duran gemilere bombardıman başlıyor, vapurlar kaçmak isterken etraflarına düşen mermiler beyaz birer minare gibi su sütunları yükseltiyordu. Bazen bu mermilerden biri vapura gelir, o zaman canını kurtarmak için çırpınan, eline geçen şeylere sarılan bir insan kalabalığı suların üstünde görülürdü. Bazı geceler balkona çıktığımız zaman karşı sahilten top, el bombası, mitralyöz, tüfek sesleri, garip uğultular gecenin sessizliği içinde kulaklarımıza gelirdi. Bazen zırhlılar şehre iki üç (...) kadar sokulurlar, o zaman herkesi bir heyecan, bir telaş sarar, yaylı arabaları dört nala koşan beygirlerle zabıt ailelerini şehirden çıkarır, istihkâmlar birer yumruk gibi uzanan topraklarıyla bu siyah ölüm şehirlerini boğazdan içeri koymamak, İstanbul'a salıvermemek için çalışırdı. Bazen mehtaplı gecelerde rahat yatağımızda uyurken meş'um bir uğultu veya kulakları parçalayan bir tarraka ile uyanırdık. Tayyareler gelmiş ve bomba atmaya başlamıştı. O zaman biz çıplak vücutlarımıza giyebildiğimiz şeylerle şehrin dışındaki bahçelere kaçır, asker battaniyelerine sarınarak kardeşimle bekler dururduk." Mehpere Taşduman'a gönderdiği anı defterinden. (Bezirci, 2013, s. 11)

Savaşın en yoğun yaşandığı cephelerden birinde dört yıl geçiren aile oldukça zor bir süreç yaşar. Savaşın izi tüm aile bireylerinde kendini gösterir. Baba kalp hastası, küçük Fikret kekemeyken, Hüsniye Hanım'ın psikolojik sorunları da ağır bir düzeye ulaşmıştır.

"Dört sene sonra babam istifa ederek ayrıldığı zaman, annem de zaten büyükbabası tarafından irsen mahmul olduğundan histeri başlamış, babama kalp hastalığı gelmiş, erkek kardeşimin dili kekeme olmuştu. İçlerinde en sağlam bendim. Babam elindeki bir miktar para ile İzmir'e geldi. İş yapmak istedi. Bir tiyatro isticar etti [kiraladı]. Karşıyaka'da gazino işletti. Hülâsa işleri iyice idi. Fakat Yunan'ın gelmesi hepsini altüst etti ve hepimiz on parasız olarak Edremit'e, annemin babasının ve annesinin yanına geldik. Burada da Yunan vardı ve babamın tekaüt [emekli] maaşları bile

çıkılmıyordu. (...) Bu esnada annemin Çanakkale'de başlayan histerisi gayr-ı kabil-i tahammül [tahammül edilmesi imkansız] bir hal aldı. Zaten İzmir'de bir kere bileklerini kesmek, bir kere de Edremit'e gelirken denize atlamak üzere yaptığı intihar teşebbüsleri burada da tekerrür etmişti. Her akşam yorgun argın eve gelen babamla muhakkak bir bahane bularak bir kavga çıkarıyor, o adama yediğini içtiğini zehir ediyordu. Her akşam muhakkak bir şey tuttururdu. Ya annesiyle babasıyla yahut da kocasıyla yani babamla bir gürültü çıkarmazsa yüreği rahat etmiyordu. Belki bunlar hastalıktandı, fakat yüzde doksanı da aldığı terbiyenin noksanlığındandı. Evvelce İstanbul'da, filan babam kendisini ailesiyle çok görüştürmüyor, kendi büyüdüğü aristokrat muhitte bulunduruyordu. O zamanlar annem cıvarına uymak mecburiyetindeydi, fakat burada, bu adı ve popüler muhitte bütün basitliği, alelâdeliği, hatta görgüsüzlüğü ile açılmıştı. Zaten hastalığı da babama karşı (...) şeklinde tecelli ediyordu. Bir zamanlar 'sen benim hem kocam, hem babamsın' (...) çünkü babam annemden on altı yaş kadar büyüktü. Zavallı adamın her şeyine, ailesine dil uzatıyordu. Müddet-i ömründe kimseden ağır bir söz bile duymaya alışmamış bir adam olan babam bütün bunlara sırf bizim için, çocukları için tahammül etmekte idi.” Mehpare Taşduman'a gönderdiği anı defterinden. (Bezirci, 2013, s. 11)

Ailedeki sağlık sorunlarına savaş sonrasında yaşadıkları yoksulluk eklenir. Zor geçinen ailenin yaşadığı hanede huzur kalmaz.

“Para yoktu. Karnımızı doyurabilmek için çalışmak lazımdı. Babam, Çanakkale’de iken bizim emirberimiz olan bir Edremitli dükkâncıdan otuz liralık kadar eşya aldı, tabii veresiye olarak... Bunlar çorap, mendil, fanila, makara, kukula gibi tuhafiye şeyleri idi. Kurban bayramı yaklaşıyordu. Babam çarşı yerinde bir sergi açtı, orada bunları satmaya başladı. Bayramdan sonra elinde birkaç kuruş parası vardı. Tekrar başladı. Bu sefer ben de boynuma bir işporta taktım. İçerisine öteberi doldurdum... Türklere görünmemek için Rum mahallelerinde bunları, ‘Mukaradis, kuvaristi...’ diye satmaya başladım. Akşamüzerleri babam benim boynumdan işportayı çıkarır, yaşaran gözlerini göstermemek isteyerek benim küçücük yanaklarımı öper ve hesap görürdü.” (Sönmez, 2017, s. 118)

Savaş sonrasında yaşadıkları yoksulluk ailenin belini bükür. Buna bir de Hüsniye Hanım’ın psikolojik rahatsızlığı eklenince artık evde sürekli bir huzursuzluk hâkim olur. Sabahattin Ali uzun yıllar süren bu dönemin olumsuz etkilerini hayatının sonuna kadar taşıyacaktır.

Özellikle annesiyle olan ilişkisinin etkisini her zaman hissetmiştir. Zaman zaman Ali'ye karşı şiddete başvuran ve psikolojik sorunlarının etkisiyle sağlıklı bir aile hayatının oluşmasına izin vermeyen anne figürü; Ali'nin ruh haliyle birlikte gelecekteki ilişkilerinde, kadınlara ve topluma olan yaklaşımında, muhalif ve memnuniyetsiz tavrının oluşmasında pay sahibi olacaktır.

Annesinin kardeşi Fikret'i Sabahattin Ali'ye nazaran daha fazla benimsemesi, Ali'nin de kardeşi Fikret'le anlaşmakta güçlük çekmesiyle birlikte onun gözünde babası Selahattin Bey'in yeri iyice farklılaşır. 1926'da, 19 yaşındayken babasını kalp rahatsızlığı sonucunda kaybedince yıkılacak, ona gün yüzü göstermediği gerekçesiyle annesini suçlayacaktır.

Ailesindeki huzursuzluğun ve kardeşler arasında özellikle Ali'nin yaşadığı psikolojik yıkımın, Ali'nin hayatındaki karşılığını onun eserlerinde ve hayatında açıkça görmek mümkündür. Ancak Ali'nin bu hususla ilgili olarak mektuplarında kullandığı ifadeler, söz konusu durumu bir yorumdan öteye taşımaktadır.

27 Ağustos 1928 tarihinde, “ablacığım” dediği Mehpare Taşduman'a yazdığı bir mektupta “ana şefkatini, kardeş muhabbetini ve candan sevgiyi” hiç kimsede bulamadığını belirtecektir. (Sönmez, 2017, s. 335) Özellikle “ana şefkati” olarak tanımladığı mefhumun eksikliği onu -aynı durumdaki hemen herkes gibi- hiçbir zaman bu anlamda tatmin olamayan biri haline getirecektir. Ona karşı duyulmasını istediği ilgiyi çocukluğunda aldığı biçimiyle; mücadele ve ısrar ederek kazanmaya çalışacak, bu ısrar çoğu zaman karşısındakinde bıkkınlık oluşturacak ve mesele Ali aleyhine işleyecek bir döngü halini alacaktır.

Balıkesir Öğretmen Okulu'ndayken yazdıkları okul gazetesinde ve **Yeni Yol** dergisinde yayımlanmaya başlar. Bu dönemde sıklıkla okuldan kaçıp tiyatroya, sinemaya gitmektedir. Yıllar sonra yazacağı **Kürk Mantolu Madonna** için kurguladığı Raif Efendi karakterinin Almanya'dayken yaptığı gibi onun için biçilen rolün dışına çıkıp kendi dilediğini gerçekleştirme eğilimindedir.

İstanbul'a dönüp buradaki Öğretmen Okulu'ndan 20 yaşındayken mezun olur. Öğretmen olarak atandığı Yozgat'ta mutsuz bir dönem geçirir ve bunu arkadaşlarıyla paylaşır.

"...Burası beni muhakkak çıldırtacak. Ne basit muhit Yarabbi... Düşün kardeşim, konuşulacak bir insan bile yok... Hepsi alelâde, hepsi dümdüz... Memleketin civarı hep bozkır, gözünün alabildiği kadar çıplak dağlar uzanıyor... Yalnız Yozgat'ın tam karşısında bir çam ormanı var... Ama o da dümdüz araziye yakışmıyor. Adeta kirli bir bakkal önlüğüne yamanmış yeşil bir kadifeye benziyor. Buraların dağları bile münasebetsiz. Üstlerinde bir ağaç, bir iri kaya bile yok... Yalnız toprak mı? Hayır, o da değil... Çakıl taşı gibi en büyüğü yumruk kadar taşlarla örtülü (...) Ahali fesat, dedikoducu. Kendimi yalnız okumaya verdim. Kitap, gazete, mektup okumakla vakit geçiriyorum ... " 24 Kasım 1927, Nahit Hanım'a mektup (Bezirci, 2013, s. 20)

O sıralar Mustafa Kemal Atatürk ülkedeki yabancı dil öğretmeni açığını dikkate alarak 15 öğretmen okulu mezununun yurt dışına gidip eğitim alması yönünde bir talimat vermiştir. Arkadaşlarının yönlendirmesiyle açılan sınava giren Ali, Maarif Vekâleti tarafından Almanya'ya gönderilir.

Almanya'da geçirdiği dönemin izleri daha sonra yazacağı **Kürk Mantolu Madonna**'da kendini gösterecektir. Sabahattin Ali yazdığı mektuplarda o dönem Fraulein Puder isminde bir kadına âşık olduğundan bahseder ve onunla sergilere, sinemalara gittiğini ekler. Uzun yıllar sonra Raif Efendi ve Maria Puder karakterleri için benzer sahneler yazacaktır.

Çok daha uzun süre kalmayı beklediği Almanya'dan erken dönmek zorunda kalır. Bu vakitsiz dönüşün sebebine ilişkin çeşitli söylentiler vardır. Türkiye'den geri çağrıldığı veya Almanya'da komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle sınır dışı edildiğine dair ifadelerin dikkate değer tanıklıkları yoktur. (Korkmaz, 2016, s. 36) Ancak Nihal Atsız, bu gerekçenin ne olduğunu bizzat Ali'den dinlediğini söyleyerek aktarır.

"Okuduğu mektepte bir gün Alman talebelerinden biri 'Bu parazit Türkleri buradan kovmalı' demiş. Sabahattin Ali hemen yerinden fırlamış: 'Biz sizin hükümetinize hükümetimiz tarafından verilen para ile okuyoruz. Parazit değiliz. Sözünü geri al' demiş. Talebe sözünü geri almayınca tokadı indirmiş. Alman hükümeti de böyle talebe istemediğini söyleyerek onu geri yollamış." (Bezirci, 2013, s. 27)

Almanya'dan döndüğü yıl (1930) öğretmenliğe başlar. Bir yıl sonra Sabahattin Ali ilk cezaevi deneyimini yaşar. Propaganda yaptığı gerekçesiyle tutuklanır. Birkaç ay sonra özgürlüğüne kavuşur ve tekrar atanır.

1932'de bu sefer de Atatürk'e ve devlete hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanır. Bu kez mahkeme suçlu olduğuna kanaat getirir. Bir yıla yakın hapis yatar ve ancak Cumhuriyet'in 10. Yılı münasebetiyle çıkarılan aftan yararlanarak cezasının tamamını çekmekten kurtulur.

Ali özgür kalır ancak ataması yapılmaz. Kendisinin ve yakın çevresinin gayretleri uzun süre sonuç vermez. 1934'te fikirlerinin değiştiğini kanıtlaması koşuluyla atamasının yapılabileceği söylenir. O da "**Benim Aşkım**" isminde, Atatürk'e övgüler yağdırdığı bir şiir yazar. Yine de atanmak için sekiz ay beklemesi gerekecektir.

Bu yıllarda sık sık âşık olur, kimilerine evlenme teklif eder ama hemen hepsi karşılıksız kalır. 1935'te Aliye Hanım'la evlenene kadar devam eden bu durum onu epey üzer.

1936 yılı sonlarında "**Kuyucaklı Yusuf**"un **Tan** gazetesinde tefrika edilmeye başlanmasından birkaç ay sonra askere alınır. Sağlam raporu aldığına üzülerek yaptığı askerlik sürecinde **Kuyucaklı Yusuf** roman olarak yayımlanır, kısa zaman sonra toplatılır. Gerekçelerden biri romanın ordu aleyhinde olmasıdır. Sabahattin Ali o dönemde teğmendir. Aynı yıl kızı Filiz doğar.

1940'ta **İçimizdeki Şeytan**, 1943'te üçüncü ve son romanı **Kürk Mantolu Madonna** çıkar. 40'lı yıllar aynı zamanda Sabahattin Ali ve eski arkadaşı Nihal Atsız'ın başı çektiği iki grubun siyasi kavgalarının sürekli gündemi meşgul ettiği; baskınlar, hakaretler ve davalarla geçen bir dönemdir.

1946 sonunda Aziz Nesin’le birlikte çıkarmaya başladığı **Markopaşa**, 1947’yi Ali için hareketli bir yıl haline getirir. Dergide onun veya başka bir yazarın kullandığı ifadeler, sorumlu o olduğu için Ali’nin başını belaya sokar. İki kez hapse girip çıktığı bu yılda dergi de defalarca kapatılır. Her seferinde başka isimlerle (**Merhumpaşa**, **Malumpaşa**, **Ali Baba**) tekrar çıkar. Artık dergide haftalık veya aylık yerine “yazarları hapishanede olmadığı zaman çıkar” yazmaktadır.

1948’de içeriği bugün de tartışmalı olan bir saldırı neticesinde hayatını kaybeder.

İKİNCİ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ’NİN DEVLET VE SİYASET KARŞISINDAKİ KONUMU

Bir Erken Cumhuriyet entelektüeli olarak Sabahattin Ali’nin gerek biyografisini gerekse eserlerini sosyolojik açıdan anlamlandırmak, onun devlet ve siyaset karşısındaki konumunu analiz etmekten geçer. Bu bölümde onun siyasetle ilişkisinin yanı sıra muhalif kimliğinin içeriği ele alınmaktadır. Ayrıca siyasete yaklaşımı bağlamında bununla iç içe geçen topluma bakışı da tartışmaya açılmaktadır.

2.1. SABAHATTİN ALİ’NİN SİYASETLE İLİŞKİSİ

Sabahattin Ali hem yaşadığı dönemde hem de bugüne kadar geçen süreçte düşünceleri uğruna hapse girmeyi göze alan, resmî ideolojinin oluşturduğu kişi ve kurumlarla mütemadiyen sorun yaşayan, sol yayınlarda yazılar kaleme alan ve toplumsal meseleleri konu alan eserler veren bir “sosyalist aydın” olarak tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlamanın muhtevası, yükü ve gözümüzün önüne getirdiği figür dikkate alındığında; aslında Ali için uygun olmadığını söylemek mümkündür.

Ölümünden dört yıl önce, 11 Şubat 1944 tarihli **Tan** gazetesinde yayımlanan “**Milliyetçinin Tarifi**” ismini verdiği yazısında (Ali, 2019, par. 1435); “Milliyetçilik, mesut ve ahenkli bir insan cemiyetinin kurulması için gereken yapı taşlarından biri, belki en kıymetlisidir” ifadelerini yazar. Kuşkusuz bu dönemdeki fikirleri, ilk gençlik yıllarında onu Nihal Atsız gibi Türkçülerle yakınlaştıran düşünceleriyle aynı değildir. Ancak 37 yaşındayken milliyetçiliğe dair yaptığı tanım, onun katı sosyalist bir tutuma sahip olduğunu düşündürmekten uzaktır.

Sabahattin Ali devletle olan ilişkisinde genelde her ne kadar klasik bir Marksist gibi davranmamış, rejimin unsurlarıyla birden çok alanda çatışmak ve çatışanları desteklemek gibi motivasyonlara sahip olmamışsa da hayata bakışı itibarıyla **devletin tanımladığı** “vatansever” kimliğinden uzaktır.

“Sevgili Karıcığım,

“Sana fena bir haber vereceğim. Bugün muayene edildim. Sapasağlam asker olduğuma dair rapor verdiler. Salih Amca’nın mektubu filan fayda vermedi. On beş yirmi gün sonra İstanbul’a hep beraber geleceğiz. Ben raporun neticesini alıncaya kadar daha birkaç gün kalacağım...”

“Ama hiç müteessir olma, ne yapalım, bu geçidin de atlatılması lazım imiş, bir gün evvel olduğu belki hakkımızda hayırlıdır. Beni seviyorsan üzülme. Ben de çok müteessirim fakat bu teessürümün daha çoğu senin müteessir olacağını düşünmektendir. Beni nakliye sınıfına ayırdılar. Yani asker olup harbe gidersek pek o kadar ateş altına gitmeyeceğiz. Buna da şükür.” Aliye Ali’ye mektup, tarihsiz (Kolektif, t.y., s. 176)

Askerlik yapma konusunda hevesli gözükmemekle birlikte, askerlik yapacak kişilerle ilgili yorumları da bu noktadaki duruşunu destekler niteliktedir.

“Davul, zurna, ey gaziler, sokaklarda kalabalık... Hem oynayan hem bağırان, hem de yürüyen coşkun ve genç erkekler... Kendilerini nasıl bir akıbetin beklediğini bilmeyen ve ‘ya gazi, ya şehit’ diye bağırđıkları halde ölümü akıllarına bile getirmeyen zavallılar... Hayatın yeknesaklığı içinde birdenbire beliriveren bu korkunç değışikliğı gülerek kabul eden, ona koşan ve ne için, kimin için ölmeye gideceklerini sormayı asla akıllarına getirmeyen kahramanlar...” (Ali, t.y.-b, par. 2569)

Hayatındaki dönüm noktalarından biri; yazdığı bir taşlamanın içeriğinde Mustafa Kemal Atatürk’e ve onun başında bulunduğu devlete karşı ima bulunduğu gerekçesiyle 22 Aralık 1922’de tutuklanmasıdır. (Korkmaz, 2016, s. 39)

“Hey anavatandan ayrılmayanlar
Bulanık dereler durulmuş mudur?
Dinmiş mi olukla akan o kanlar?
Büyük hedeflere varılmış mıdır?
Asarlar mı hala hakka tapanı?
Mebus yaparlar mı her şaklabanı?
Köylünün elinde var mı sabanı?
Sıska öküzleri dirilmiş midir?
...
Cümlesi beli der enelhak dese
Hâlâ taparlar mı koca terese
İsmet girmedi mi hâlâ kodese
Kel Ali’nin boynu vurulmuş mudur?”

10 ayı aşkın süre hapis yatan Sabahattin Ali tekrar atanmak ister ve bu hususta yoğun uğraşlar verir. Sonuç vermeyen sayısız girişimden sonra algıyı tersine çevirmesi için bir kaside yazması istenir. Ayşe Sıtkı’ya gönderdiği mektuplardan birinde bu durumun içine sinmediğinden bahseder ama yine de “**Benim Aşkım**” başlıklı kasideyi yazar. (Korkmaz, 2016)

Bir kalemin ucundan hislerimiz akınca
Bir ince yol onları sıkıyor, daraltıyor
Beni anlayamazsan gözlerime bakınca
Göğsümü parçala bak kalbim nasıl atıyor

Daha pek doymamışken yaşamının tadına
Gönül bağlanmaz oldu ne kıza ne kadına:
Gönlüm yüz sürmek ister yalnız senin katına
Senden başka her şeyi bir mangıra satıyor.

Sensin kalbim değildir, böyle göğsümde vuran,
Sensin Ülkü adıyla beynimde dimdik duran
Sensin çeyrek asırlık günlerimi dolduran;
Seni çıkartsam ömrüm başlamadan bitiyor

Hem bunları ne çıkar anlatsam bir düziye
Hisler kambur oluyor dökülünce yazıya
Kısacası gönlümü verdim Ulu Gazi'ye

Göğsümde şimdi yalnız onun aşkı yatıyor (Korkmaz, 2016, s. 43)

Bu kasideyi yazmasına rağmen atanmak için yine uzunca süre beklemesi gerekmiştir... Yakınlarıyla yaptığı sohbetlerde “siyasi ihtirasları olmadığına” dair söylemlerde bulunur. Hiçbir zaman açıktan sosyalizm bayraktarlığı yapmamıştır. Ancak devlet anlayışı ve kurmaylarının yanı sıra, direkt olarak Tek Parti yönetimini baskıcı olarak nitelediği de bir gerçektir. Yazıları ve söylemleri yanında **Sırça Köşk** gibi eserlerinde de bu eleştirileri devam ettirmiştir. (Korkmaz, 2016, ss. 70, 71)

Son tahlilde; onun siyasi tavrıyla ilgili olarak her ne kadar yönetime karşı eleştirel bir noktada olsa da da bir sosyalist kavganın, devrimci bir geleneğin parçası olduğunu söylemek zordur.

Hayat standartlarının düşük olması onun iradesiyle gerçekleşen bir durum değildir. Nitekim Tercüme Bürosu'nda ve Türk Dil Kurumu'nda görev yaptığı süreçte maddi

olarak iyi duruma gelmiş ve lüks bir hayat yaşamaya başlamış, hatta bu yönüyle çevresi tarafından (Samet Ağaoğlu, Emin Türk, Mehmet Ali Cimcoz, vs.) siyasi düşünceleri sorgulanarak eleştirilmiştir. (Korkmaz, 2016, ss. 48-49) Söz konusu eleştiriler sonucunda ona güvenilmemiş ve Türkiye İşçi Köylü Partisi'ne de bu gerekçeyle alınmamıştır. (Küçük, 2010, s. 312)

Sanılanın aksine, bugünden bakıldığında onun “dava arkadaşı” gibi gözükən isimlerin Ali'ye karşı olan muhabbetleri de sınırlıdır. **Markopaşa** dendiğinde Sabahattin Ali ve Rıfat Ilgaz'la birlikte akla gelen ilk isimlerden biri olan, derginin çıkarılma sürecinde soruşturmalar dahil sayısız sıkıntıyı paylaşan Aziz Nesin de onu pek çok yönüyle eleştiren kişilerden biridir.

Aliye Ali'nin yazdığına göre; Aziz Nesin, Oğuz Akkan'a “Sabahattin Ali vesveseli bir insandı, sürekli izlendiğini sanırdı. Hep peşinde polis bulunduğunu söylerdi. Belki de bundan gizli bir zevk alırdı” demiştir. Nesin, Sabahattin Ali'nin sevgisi olmadığını eklemiş, Aliye Ali'nin ismini vermediği bazı kimselere de onun kusurlu bir insan olduğunu ifade etmiştir. (Özkırımlı, Ali, & Sönmez, 2014, s. 49)

Niyazi Berkes de onu siyasi konularda ciddiye alıp almamakta tereddüt ettiklerini ifade etmiştir. (Özkırımlı vd., 2014, s. 81)

Onun muhalif kimliğinin bir ideolojiye bağlılıktan ziyade, aile ve özel hayatında yaşadıklarıyla, dönemin yönetiminin hem ona hem de topluma karşı tutumuyla ilgili olduğu söylenebilir.

2.2. MUHALİF TAVRI

Belirtildiği üzere, onun muhalif tavrını esas olarak yaşadıkları ve gözlemledikleri biçimlendirmiştir. Hemen hemen tüm eserlerinde kurguladığı “hakkı gasp edilen” karakterler, Ali’nin çeşitli kişi ve zümrelerden “hakkını alamamış” olmasının açık bir yansımasıdır.

İdeolojik bağları kuvvetli olmayan Ali’nin “tehlikeli bir komünist” olarak görülmesinin sebebi, önemli ölçüde yaşadığı dönemin siyasi atmosferi, hatta uluslararası konjonktürüdür. Ali bu konumu bir ölçüde gayriiradi olarak edinmiştir.

“İkinci Dünya Savaşı gibi bir çılgınlıktan Türkiye’yi uzak tutmak isteyen devlet yöneticileri örtük bir oyun oynayarak zaman kazanmaya; böylece deyim yerinde ise ‘bir belayı defetme’ye çalışırlar; şöyle ki; Hitler Almanyası ve Stalin Rusyası arasında sıkışan Türkiye; Almanlar Moskova’ya doğru ilerlerken içeride Rusya yanlısı olarak görülen sol görüşlü aydın ve yazarları biraz da tiyatral bir kurguyla cezalandırma yoluna gider; takipler, gözaltılar, tutuklamalar ve hatta fail-i meçhuller... Konunun daha açık olarak görünmesi bakımından devrin gazeteleri incelendiğinde; ‘Bolşevikler Yakalandı’, ‘Komünistler Tutuklandı’, ‘Kızılılara Büyük Takip’, ‘Ajanlar İçeride’ vs gibi büyük ‘serlevhalarla’ çıktığı görülür. 1944 yılı itibarıyla Almanya geri çekilmeye ve Rusya ilerlemeye başladığında ise, aynı tiyatral kurgunun; ‘Turancılar Tutuklandı’, ‘Faşistler Yakalandı’, ‘Turancılara Geçit Yok’ gibi ifadelerle sağ görüşlü aydın ve sanatkarlar üzerine inşa edildiği dikkati çeker. Bu tiyatral kurgu o kadar ölçüyü kaçıır ki, Almanya ilerlediğinde Sabahattin Ali’yi savunacak neredeyse bir avukat bulun(a)maz iken; 1944’ten itibaren Rusya’nın saldırıları püskürtüp öne geçmesiyle Nihal Atsız’ı savunan avukatlar davadan çekilir ve meşhur ‘Tabutluklar’ denen işkenceler dönemi başlar...” (Korkmaz, 2016, s. 15)

Kuşkusuz Ali’nin mizacı da onda bu muhalif tavrın gelişmesinde etkili olmuştur. Henüz Muallim Mektebi’ndeyken bile okuldan sıklıkla kaçarak sinema ve tiyatroya gitmiş, okuldan atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. (Korkmaz, 2016, s. 27)

Bu yönü bize **Kürk Mantolu Madonna**'da Raif Efendi'nin babası onu "iş öğrensin" diye Almanya'ya yollamasına rağmen zamanını daha çok sanata ayırmasını ve oradaki serbest yaşama arzusunu hatırlatmaktadır. (Ali, 2019c)

2.3. BÜROKRASİ, SİYASİ YAPI VE SOSYAL YAPI KARŞISINDAKİ TUTUMU

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte devlet yönetiminin izlediği genel politikanın etkisinde hızlı bir değişim yaşanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'le birlikte yeni rejimin aktörleri sıklıkla bu değişimin eğitimle, sanatla, bilimle ve bu alanların uygulayıcıları olacak kalifiye kadrolarla mümkün olduğunu dillendirmiştir. Ancak söylemde yer verilen ve gerçekten de görevlendirilen "uygulayıcı ve aydın" kesimin ciddi bir bölümünü ekonomik anlamda tatmin edecek bir zemin oluşmamıştır.

Sabahattin Ali de bir sanatçı, hatta en tepedeki Atatürk'ün yabancı dil eğitimindeki öğretmen ihtiyacının giderilmesi için yurt dışına yolladığı 15 kişiden biri ve günü geldiğinde onun özel izniyle atanan biri olmasına rağmen uzun yıllar maddi sıkıntılarla boğuşmuştur. Ali'yle birlikte -merkeze yakın duran istisnalar haricinde- dönemin entelektüelleri, bu yeni yapı içerisinde çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır.

"...Sosyal açıdan kabul görmek ve aynı zamanda kendisini ve ailesini geçindirecek durumda olmak isteyen bir müzisyen, saraylı-aristokrat kurumların ve onların uzantılarının oluşturduğu sistemin içinde bir konum edinmek zorundaydı."

"...hedefine neredeyse zorunlu olarak bir sarayda, özellikle de muhteşem ve zengin bir sarayda güvenceli bir görev edinerek ulaşabilirdi ancak." (Elias, 2000, s. 20)

Elias'ın, Mozart'la ilgili olarak onun içinde bulunduğu döneme ilişkin yaptığı saptama, bir ölçüde Sabahattin Ali ve diğer entelektüellerin Erken Cumhuriyet'teki

konumları için de geçerlidir. Ali'nin fikirleri rejimle ve tek parti yönetimiyle örtüşmemekte, ancak bir “geçim kapısı” olarak devlet memuru olmayı da öncelik olarak görmektedir. Muhalif olsun ya da olmasın, dönemindeki diğer entelektüeller için de durum farklı değildir.

Ali'nin parçası olduğu kitlenin o dönem “devletin eline bakan” aydınlardan oluşması, bu kişilerin ağırlıklı olarak Ankara'da konuşlanmasını da beraberinde getirmiştir. 1940'lara gelindiğinde, Hasan Ali Yücel'in de etkisiyle Ankara; iyiden iyiye bu isimleri bir araya toplayan şehir olmuştur.

Erken Cumhuriyet'in aydınları bugünden farklı olarak devlet kurumlarıyla iç içedir.

“Geleneksel entelektüellerin bağımsız ve özgür geleceklerini garanti altına alacak şey onların ideolojik, toplumsal ve ekonomik bağlarından kurtulmalarıyla mümkündür. Bu tür bağlardan biri ya da birkaçıyla kayıtlı entelektüel asla gerçek kimliğini deşifre edemeyecektir. Örneğin ekonomi olarak iktidara bağımlı olmak her zaman Demokles'in kılıcını başında hissetmekle eş anlamlı hale gelir. Onun içindir ki, temel meşguliyetleri bilgi olan akademisyenlerin entelektüel kimlikleri her zaman bir parça çarpık ve eksiktir. Maaş verenin yön vermesi en azından yön vermek istemesi kaçınılmazdır.” (Çağan, 2005, s. 167)

Dönemin entelektüellerinin, Çağan'ın ifadesiyle “Demokles'in kılıcı”nı başlarının üstünde hissetmelerine rağmen devlete bağlı kurumlarda çalışmaları anlamlıdır. Başlarına gelebilecekleri öngörmelerinin zor olmadığı düşünüldüğünde onların mecburiyetinin boyutunu da anlamak mümkündür.

Zaman geçip siyasi rüzgarlar farklı yönlerden estikçe kimi görevden alınmış, kimine görev verilmiş, kimi hapse atılmış, kimi ödüllendirilmiştir ama uzun bir süre “devlet kapısı”ndan vazgeçmemişlerdir.

Sadece Sabahattin Ali'nin arkadaşları ve tanıdıklarının söz konusu kapıyla ilişkisi bile bu savı önemli ölçüde doğrular niteliktedir.

Niyazi Ağırnaslı, Ali'nin askerde tanıştığı yakın arkadaşıdır. Millet Meclisi'nde ve Maliye Bakanlığı'nda memur olarak çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 22)

Malik Aksel, Ali'nin İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'ndan tanıdığı ve yıllar sonra görüşmeye devam ettiği bir arkadaşıdır. Onun gibi devlet tarafından yurt dışına gönderilmiş, döndüğünde de resim ve sanat tarihi öğretmeni olarak devlete bağlı çalışmaya başlamıştır. (Sönmez, 2017, s. 25)

Necil Kâzım Akses, Ali'nin ailecek görüştüğü ve meşhur Orman Çiftliği gezilerine katılan arkadaşlarından biridir. Ankara Devlet Konservatuvarı'nda kompozisyon öğretmenliği yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 25)

Melih Cevdet Anday, Ali'nin sıklıkla evinde ağırladığı bir dostudur. Hasan Ali Yücel'in tavsiyesiyle Milli Eğitim Bakanlığı'nda memurluk yapmış, Ali'nin Devlet Konservatuvarı'nda çalıştığı yıllarda da Tercüme Bürosu'nda görevlendirilmiştir. (Sönmez, 2017, s. 42)

Talip Apaydın'la Ali'nin tanışıklığı konservatuvar yıllarına dayanır. Turhal ve Amasya'da öğretmenlik yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 53)

Nurullah Ataç, Ali'nin Ankara yıllarında sık görüştüğü arkadaşlarından biridir. Fransızca öğretmenliği ve mütercimlik yaptıktan sonra TDK yayın kolu başkanı olmuştur. (Sönmez, 2017, s. 60)

Nihal Atsız, Ali'nin Pertev Naili Boratav aracılığıyla tanıştığı arkadaşıdır. Zamanla siyaseten ayrı düşmüşler, 40'lı yıllarda mahkemelik olmuşlardır. Atsız, Fuat Köprülü'nün asistanlığını yaptıktan sonra çeşitli okullarda edebiyat öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. (Sönmez, 2017, s. 66)

Mehmet Ali Aybar, Ali'nin anne tarafından akrabasıdır. İstanbul Hukuk Fakültesi'nde anayasa hukuku asistanı, hukuk doktoru ve devletler hukuku doçenti olmuştur. (Sönmez, 2017, s. 71)

Tahsin Banguoğlu, Ali'yle o Almanya'ya gitmeden bir süre önce tanışmıştır. DTCF Türk Dili Öğretim üyeliği yaptıktan sonra Türk Dil Kurumu'nun başkanlığına getirilmiştir. (Sönmez, 2017, s. 89)

Niyazi Berkes, Ali'nin öğretmenlik yaptığı dönemde tanıştığı yakın arkadaşıdır. İstanbul Üniversitesi sosyoloji bölümünde asistanlık yapmış, yurt dışına gidip geldikten sonra Ankara Üniversitesi DTCF'de sosyoloji doçenti olarak göreve başlamıştır. (Sönmez, 2017, s. 94)

Behice Boran, Ali'nin birçok arkadaşı gibi Ankara'dayken sıklıkla görüştüğü bir isimdir. 1939'da Ankara Üniversitesi DTCF sosyoloji bölümüne doçent olarak atanmıştır. (Sönmez, 2017, s. 98)

Pertev Naili Boratav, Ali'nin Yüksek Öğretmen Okulu'ndayken tanıştığı en yakın arkadaşıdır. Atsız gibi o da Köprülü'nün asistanlığını yapmış, 1948'de profesörlüğe yükselmiştir. (Sönmez, 2017, s. 98)

Halet Çambel, Ali'nin hayatının son dönemlerinde arkadaşlık kurduğu bir isimdir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde asistanlık yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 113)

Arif Damar, Ali'nin yakın arkadaşlık kurduğu biri değildir. Yine de tanışıklığı olan Damar'ın gerektiğinde arkasını kollamıştır. Arif Damar üç yıl Atatürk Orman Çiftliği'nde memurluk yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 122)

Faik Dıranas, Ali'yle bir seyahatte tanışmış ve arkadaş olmuştur. Liselerde öğretmenlik yapmış, İsviçre'ye öğrenci müfettişi olarak gönderilmiş ve dönünce Kabataş Erkek Lisesi'nin müdürlüğüne getirilmiştir. (Sönmez, 2017, s. 131)

Emin Türk Eliçin, Ali'nin Almanca konusunda rekabet ederken arkadaşlık kurduğu bir isimdir. Lisede ve Devlet Konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. (Sönmez, 2017, s. 148)

Reşit Mazhar Ertüzün, Ali'nin dayısının oğlu ve aralarındaki yaş farkına rağmen arkadaşlık kurduğu bir isimdir. Mülkiye'yi bitirdikten sonra kaymakamlık yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 154)

Mediha Esenel Berkes, Ali'nin Berkes ailesi vesilesiyle Ankara'nın entelektüel ortamı içinde arkadaşlık kurduğu bir isimdir. Ankara DTCF felsefe bölümünde akademisyenlik yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 156)

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ali'nin askerde tanışıp arkadaş olduğu isimlerden biridir. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) resim öğretmenliği yaptı. ("Biyografi.net", t.y.)

Sabahattin Eyüboğlu, Ali'nin Ankara ortamında tanıştığı isimdir. İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doçentlik, Ankara'da eğitim müfettişliği ve Talim Terbiye Kurulu'nda üyelik yapmış, Tercüme Bürosu'nda çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 166)

Nahit Vedat Fıratlı, Ali'nin ilgi duyduğu ancak karşılık bulamayıp arkadaş kaldığı ve evini yazar ve şairlerin buluşma noktası haline getirmiş bir isimdir. Çeşitli liselerde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 171)

Orhan Şaik Gökyay, Ali'nin Balıkesir ve Ankara'da görüştüğü bir arkadaşdır. Öğretmenliğin yanı sıra Musiki Muallim Mektebi ve Devlet Konservatuvarı'nda müdürlük yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 180)

Erol Güney, Ali'yle de tanışmasına vesile olan Tercüme Bürosu'nda çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 184)

Vedat Günyol da Ali'nin Tercüme Bürosu'ndan tanıdığı bir başka arkadaşdır. Buradaki üyeliğinin yanında İstanbul Hukuk Fakültesi'nde amme hukuku asistanlığı ve Fransızca okutmanlığı, Fransızca öğretmenliği ve Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 185)

Rıfat Ilgaz'la Ali'nin arkadaşlığı Atatürk Orman Çiftliği gezilerine dayanır ve **Markopaşa** yıllarıyla devam eder. Ilgaz; Kastamonu Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 194)

Ayşe Sıtkı İlhan; Nahit Hanım gibi Ali'nin farklı ve derin bir muhabbet beslediği bir isimdir. Ali'nin evlenme teklifine olumsuz yanıt vermiş ve onunla arkadaş kalmıştır. Yüksek Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra İzmir Kız Lisesi'nde tarih öğretmenliği yapmış ve Milli Kütüphane'de çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 200)

Orhan Veli Kanık, Ali'yle Ankara'daki Devlet Konservatuvarı döneminde tanışmış ve arkadaş olmuştur. PTT Genel Müdürlüğü Telgraf İşleri Reisliği Milletlerarası Nizamlar Bürosu'nda memurluk yapmış, Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nda çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 214)

Münir Karacık, Ali'nin Terakib-i Bend'inin yedinci bendini ayırdığı isimdir. Feyz-i Ati'de öğretmenlik, Yüksek Muallim Mektebi'nde kütüphane memurluğu ve Tekel'de müdürlük yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 216)

Yaşar Nabi Nayır, Ali'nin Ankara yıllarının başlangıcında sıklıkla görüştüğü arkadaşındır. Türk Dil Kurumu'nda ve Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nda çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 268)

Nazım Hikmet, Sabahattin Ali redaksiyon için **Resimli Ay** dergisine geldiğinde onunla tanışır. Harbiye Bahriye Mektebi'nden sonra Kurtuluş Savaşı için Anadolu'ya geçmiş, sağlık sorunları nedeniyle bahriyeden ayrılmış ve Bolu'ya öğretmen olarak atanmıştır. (Sönmez, 2017, s. 269)

Enver Necati de Sabahattin Ali'nin yakın arkadaşlarından biridir. Yüksek Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra felsefe öğretmeni olarak Konya'ya tayin edilmiş, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan aldığı bursla Fransa'ya gitmiştir. (Sönmez, 2017, s. 271)

Hayrullah Örs, Ali Almanya'ya geldiğinde ona yardımcı olan isimdir. Her ikisi de Potsdam'da, aynı okulda Almanca öğrenirler. Örs, İstanbul Feyz-i Ati Numune Mektebi ve Şavşat Merkez Mektebi'nde öğretmenlik, Milli Eğitim Bakanlığı'nda müfettişlik yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 289)

Sabri Esat Siyavuşgil'le Ali'nin arkadaşlığı, Ali Almanya'dayken yapılan mektuplaşmalarla başlamıştır. Siyavuşgil, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde psikoloji profesörü olmuştur. (Sönmez, 2017, s. 318)

Cevdet Kudret Solok ve Ali, **Meşale** dergisi döneminde tanışıp yakın arkadaş olmuştur. Kayseri ve Ankara'da edebiyat öğretmenliği yapmış, Türk Dil Kurumu'nda çalışmış, öğretim üyesi olarak girdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu'ndan emekli olmuştur. (Sönmez, 2017, s. 319)

Ruhi Su, Ali'yle konservatuvar döneminde sık sık görüşmüştür. Müzik öğretmenliği yapmış, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 322)

Mehpare Taşduman, Ali'nin sıklıkla fikir danıştığı ve içini döktüğü isimdir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra uzun yıllar öğretmenlik yapmıştır. (Sönmez, 2017, s. 334)

Nurullah Şevket Taşkiran, Ali'yle Almanya'da tanışmıştır. Ali'yle aynı dönemde Ankara Devlet Konservatuvarı'nın opera bölümünde çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 335)

Ali Canip Yöntem, Ali'nin İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'ndan hocasıdır. Bu okulun yanı sıra Çanakkale ve Gelenbevi Sultanilerinde de çalışmıştır. (Sönmez, 2017, s. 366)

Tüm bu isimler Ali'nin o dönemde yakın ilişki kurduğu ve başta Tercüme Bürosu, Türk Dil Kurumu, üniversiteler olmak üzere devlet kurumlarında çalışan, devletle organik bağ kuran entelektüellerdir. Ali de dahil olmak üzere hatırı sayılır bir bölümü görevleri esnasında soruşturma geçirmiş, sürgüne yollanmış, görevlerinden azledilmişlerdir.

“...İktidar her ne kadar entelektüele gereksinim duyuyor olsa da hiçbir zaman bütünüyle entelektüele güvenmemekte, bu nedenle her fırsatta onu tasfiye etmenin yollarını kollamaktadır. İktidar ile entelektüel arasındaki ilişkinin bu gerilimli

içeriğinden dolayı entelektüel hiçbir zaman kendini tamamen bir hükümetin siyasi hedeflerine, büyük bir şirkete ya da kafaları aynı biçimde çalışan profesyonellerden oluşan bir loncaya teslim etmiş bir memur ya da işçi olmamalıdır.” (Çağan, 2005, s. 169)

Ali'nin temas etmediği çok daha fazla isim Erken Cumhuriyet'te devletin kurumlarında çalışmıştır. Ciddi bir bölümü de bazen direkt en tepeden; bazen de kurumlar, vekâletler, vs. aracılığıyla “maddi destek” talep etmiştir.

5 Mayıs 1939'da, Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin son gününde söz alan ve yazarların kurumlardan ekonomik destek talep etmelerini eleştiren Sabahattin Ali'ye cevap veren Behçet Kemal Çağlar; “Sabahattin Ali arkadaşımızın fikrine gelince; burada yersiz bir gurur görüyoruz. Hiçbir muharririn partiye ve Maarif Vekâleti'ne müracaat etmediği vaki olmamıştır ve kendisi de müracaat edenler arasındadır” (Sönmez, 2017, s. 98) demiştir. Ali'nin gerçekten maddi destek için bir fırkanın veyahut Maarif Vekâleti'nin kapısını çalıp çalmamasından bağımsız olarak, Behçet Kemal'in sözleri dikkat çekicidir. Nitekim Behçet Kemal'in aksi yöndeki ısrarlarına rağmen Ali bu ithamı kabul etmese de “muharrirler”in geneline hitaben kongrede söylediklerine dair herhangi bir muhalefet oluşmamıştır.

Siyasi yapının sözlü olarak entelektüelleri konumladığı yer, onlarda belli bir hayat standardına sahip olmaları yönünde beklenti oluşturmuş ve bu beklenti onları tatmin edici ölçüde karşılık bulmamıştır. Bu da Ali ve parçası olduğu sınıfın ciddi bir bölümünün o dönemde devlete bağlı kurumlarda çalışarak “garanti” bir iş sahibi olma arzularını beraberinde getirmiştir. Ayrıca Behçet Kemal'in Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde işaret ettiği üzere dönemin entelijansiyası sıklıkla devlet kurumlarından ve partilerden maddi destek istemiş, bugün de bildiğimiz gibi birçok zaman taleplerine olumlu karşılık almışlardır.

Köyde yaşayan ve maddi zorluklarla mücadele eden insanlar da kenttekiler gibi değişimi deneyimlemiş, bu süreçte onlar da özellikle siyasi yapıdaki sıkıntılar nedeniyle zor zamanlar yaşamıştır.

Sabahattin Ali, Anadolu seyahatleri vesilesiyle tüm bunların birinci elden tanığı olmuş ve özellikle belli bir dönemdeki eserlerini de gözlemci kimliğinden istifade ederek bu minvalde şekillendirmiştir.

“Edebiyata yakın olan ve sosyal konularda yazıp çizen kişiler, meslekten sosyologlara göre daha entelektüel şahsiyetler, daha disiplinlerarası ve geniş bir bakışa sahipler, ayrıca daha özgün çalışmalar yapıyorlar.” (Kayalı, 2018, s. 77)

Bölgedeki sosyolojik durumu eserleri vasıtasıyla aktarırken tercih ettiği tarz itibariyle zaman zaman keskin bir üslup kullanmıştır. Ancak oradaki insanların ve yapının niteliğini güçlü, kimsenin kayıtsız kalamayacağı bir biçimde nakletmiştir.

“Duru bir dille, samimi ve coşkun duyguları anlatan ilk şiiirleri, romantik atılımlarla bezenmiş ilk hikâyeleri, bütün eserlerini kapsayan bir ortak özelliği; şahsiyetinden fıskıran kabına sığmaz bir delişmenliği belgeler. Bu dizgin vurulmayan başıboş atılganlık, Almanya’da okuduğu yazarlar, **Resimli Ay** mecmuasında tanıştığı şahıslar (Nazım Hikmet, Sadri Ertem, Zekeriya Sertel) ve bazı çevrelerle belli bir mecraya doğru kanalize edilerek Anadolu’da dolaştığı senelerde bir gözlemci-gerçekçi tavra dönüşür. Ferdi ve mücerret konulardan sıyrılır, yaşadığı çevreyi, gördüğü meseleleri anlatmaya başlar. Türk hikâye tarihinin 1925-1945 yılları arasında, Anadolu’yu insan ve çevre olarak en çok işleyen S. Ali olmuştur. Bu hikayeler bariz sınıf çelişkilerine yaslanan bir temelden ziyade bürokrasi-halk çelişkisini esas alan bir yapıya sahiptir. 1936-1942 yılları arasında yayımlanan hikâyelerinde gözlemci gerçekçilik, yerini yavaş yavaş, bürokrasiyi hedef alan bir tenkidi sosyal-gerçekçilik’e bırakmaktadır.” (Kutlu, 1972, s. 3)

Mustafa Kutlu’nun “gözlemci-gerçekçilik” olarak tanımladığı kavram, aslında yine onun ifadesiyle Ali’nin “sosyal-gerçekçilik” döneminde tamamen ortadan kalkmış değildir. Hatta gözlemci-gerçekçi dönemindeki eserlerinde de bürokrasiye dönük eleştirilerinin az yer kapladığını söylemek zordur. Kutlu’nun ifadelerini eserlerin niteliklerindeki ağırlık noktası anlamında okumak faydalı olacaktır.

Çıktığı seyahatlerinden birinde (Gümüşhane) aldığı notlar, onun Anadolu’da olup bitenleri gözlemlene noktasındaki hevesini ve eserlerindeki Anadolu hikayelerinin esin kaynağının neler olduğunu açıklar niteliktedir:

“Gümüşhane’de inşaatta çalışan köylünün karısına, köyde, bir eşrafzade göz koyuyor ve bir gece evine giriyor, kadına saldırıyor. Kadın ve altı yaşındaki çocuğu bağırıyorlar. Kadın herifin kollarını ısıyor. Komşular geliyor. Adam kaçıyor ve derhal Kale Nahiyesi Müdürü’ne giderek ‘beni kurtar’ diyor. Nahiye Müdürü 75 lira istiyor ve alıyor.

Ertesi gün kadının kocası geliyor ve davacı oluyor. Müdür onu atlatmağa çalışıyor ve nihayet ‘50 lira verirsene istidatı muameleye korum’ diyor. Herif 25 liraya ineğini, 5 liraya da zahire satarak 30 lira veriyor ve 20 borçlanıyor. Fakat müdür diğerinden 75 aldığı istidatı muameleye koymakla beraber muhtara gelen jandarmalara maznunun köyde olmadığına dair şahadetname vermesini söylüyor. Uzun müddet jandarmalar gelip gidiyor ve herif tutulmuyor...”

“... Aynı Nahiye Müdürü ‘Cumhuriyet Bayramı için’ diyerek muhtelif köylerden cem’an 1100 kadar lira toplamış...”

“... Müdür köylüden parayı zorla toplamış. Dayak attırmış ve 40 lira aldığı köye 25 liralık makbuz vermiş...” (Kolektif, t.y., s. 49)

Ali’nin seyahat notlarının bu bölümü, **Kuyucaklı Yusuf**’la birlikte çok sayıda öyküsünde sıkça kullandığı kalıp bir kurgunun kopyası niteliğindedir.

Yoksul köylüler, Ali’nin sıklıkla “mütegallibe” olarak tanımladığı birileri tarafından haksızlığa uğrar. Bu zorbalara kendi imkanlarıyla güç yetiremeyeceğini bilen köylüler hukuki yollarla hakkını aramak ister. Ancak devletin bölgedeki temsilcileri (kaymakam, vali, jandarma, komiser, hâkim, vs.) gücü ellerinde tutanların yanındadır.

Bölgede iktidar sahibi olan ve çoklukla da buna güvenerek kendinden güçsüz olanlara karşı acımasız davranan, onların haklarını gasp eden kişiler; maddi imkanlarını kullanarak devlete bağlı olan yerel idarecileri satın almışlardır. Hatta çoklukla bu zorbalar; söz konusu idarecilerin bulundukları makamda kalabilmelerinin, bazen de yükselbilmelerinin teminatı niteliğindedir. Devlet

ezilenin yanında yer almadığı gibi, tıpkı “mütegallibe”nin yaptığına benzer şekilde bir de o gasp eder. Tek umudu devlet olan köylüye yardımcı olacağını taahhüt eder, buna karşılık rüşvet alır ve taahhüdünü gerçekleştirmez. (Ali, t.y.-b) (Ali, 2000b)

“...’Yukarıdakiler’ tabiatları gereği diğerlerini diktatörce yönetir, yani tüm önemli kararları onlar verir ve dünyanın nimetlerinden de herkese düşenin çok daha fevkinde pay alırlar. ‘Aşağıdakiler’ ise yukarıdakilerin kendileri için yaptığı kanunlara boyun eğmek zorundadır; kumanda aletinin arkasında değil, önünde yer alırlar; cezalar ihdas etmek yerine, yakalandıklarında bu cezaları ödemekle yükümlüdürler. Birilerine kumanda etmediği gibi, itaat etmek zorunda da olmayan, muhasebeci, polis ve askeri personel türü mesleklerden çok sayıda insan içinse ortada bir alan mevcuttur.” (Dahrendorf, 2005, s. 87)

Dahrendorf’un ‘yukarıdakiler’ ve ‘aşağıdakiler’ olarak tanımlayarak niteliklerini genellediği grupların hemen her ülke ve toplum için geçerli olabileceğine muhalefet etmek zordur. Ancak “birilerine kumanda etmeyen” dediği ortadaki alanda bulunanların durumunun zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebileceği söylenebilir. Ali’nin gözlemlediği ve yazdığı “ortada bir alan”daki kişiler/karakterler; kumanda etmeye oldukça heveslidir. Özellikle merkezden uzakta bulunan savcılar, valiler, kaymakamlar, polisler ve askeri personel; bu uzaklığı kendi lehlerinde kullanmaktadır. Rüşvet çarkının parçası olurken köylüleri “kumanda eden” ve bölgedeki zenginlere kendi iradeleriyle, çıkarlarının gerektirdiği biçimde “itaat eden” onlardır. Bu itaatin getirdiği organik bağın yanında, onlara adaleti sağlama yolunda devletin verdiği unvanlar sadece birer araç görevindedir. Başka bir deyişle bu kişiler devletten ziyade onlara daha büyük çıkar sağlayan varlıklı zorbalara itaat etmekte, çoğunlukla “aşağıdakiler”e de onların işaret ettiği biçimde muamelede bulunmaktadır.

Sabahattin Ali; eserlerindeki satır aralarında kendisiyle yoksullar, köylüler, düşkünler, mağluplar, eksikler, mazlumlar ve bir şekilde otoriteyi elinde tutan karar vericiler tarafından mağdur edilen neredeyse tüm kesimler arasında bir kader birliği olduğunu hissettirir. Bu karar vericiler genellikle devlete bağlı çalışanlar, sosyoekonomik olarak yukarıda konumlanan zalimler ve kadınlardır.

Devletin ve zorbaların zulmüne uğrayanlarla birlikte imkânsız aşklarıyla bedbaht olanlar, Ali'nin eserlerindeki ana karakterlerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ali'nin bakış açısına göre; kendi de devletten talepleri olan ve reddedilen, kadınlarla ilişkiler kurmaya çabalayan ve sonuç alamayan, dönemin siyasi ikliminde resmi ideolojinin uzağında yer alarak hem devleti hem de hakim ideolojiye yakın olan çevreleri karşısına alarak bedel ödeyen biridir.

Bir Orman Hikayesi'nde hükümetin görevlendirdiği bir şirket, ihtiyar bir köylünün “her şeyimiz” dediği ormandaki ağaçları ortadan kaldırır. Buna tepki gösteren köylüler kadın-erkek demeden jandarma tarafından iplerle bağlanarak kasabaya götürülür. (Ali, 2000a)

Ali'nin öykülerinde devlet sürekli görevini kötüye kullanır ve zalimlerin yanındadır. **Bir Orman Hikayesi**'nin yanı sıra; **Kazlar, Komik-i Şehir, Kağı, Sıcak Su, Asfalt Yol, Kurtla Kuzu**” gibi eserlerinde devlet görevlileri yozlaşmış, asalak birer figürdür. (Korkmaz, 2016, s. 131)

Ali'ye göre bürokrasi tamamen çürük bir müessesedir. Bürokratların bir kısmı laubali ve iş yapmayan, diğer bir kısmı da güçlünün yanında olup halkı ezen kimselerdir.

Kuyucaklı Yusuf'ta her iki grup bürokrat da işlenmiştir. Şakir'in Muazzez'e uluorta sarkıntılık yapabilmesi, zengin ve güçlü babası Hilmi'ye olan güveninden kaynaklanmaktadır. Beladan sakınmaz. Kavga çıkarabilir, insanları ezebilir, taciz edebilir, vb.

Gerçekten de babası sözünü istediği her yerde geçirir. Oğlu Şakir; kasaba düğününde, herkesin gözü önünde Ali'yi öldürdüğü zaman onu jandarmanın elinden alacak kudreti vardır. Delilleri karartıp tanıkları ortadan kaldırmasına kimse ses çıkaramaz.

Yusuf, Muazzez'le evlendiği zaman buna içerleyen Şakir intikam alabilsin diye kaymakamı parmağında oynatabilir. Ona Yusuf'u uzak görevlere yollar ve Muazzez'i kaymakamın da olduğu içkili sofraların eğlencesi yapar.

Ali'nin bürokratları çıkarları söz konusu olduğu zaman kanunsuz yollara girmekte tereddüt etmez. Özellikle Anadolu'da kaymakamlar ve diğler yöneticiler bölgedeki kanunu istedikleri zaman kullanmakta ve kullanmamakta özgürdür. Onları yönlendiren unsur anayasa veya merkezi idare değil, mütegalibedir.

Bölgedeki idareciler maaşlarından çok daha fazlasını onların işini görme karşılığında elde ederler. Hatta bazen bulundukları konumda kalmak, bazen de o konuma gelebilmek için Hilmi gibi bölgenin önde gelen kişilerine ihtiyaçları vardır.

Kuyucaklı Yusuf'ta da zorbaların rüşvet verdiği bürokratlar kanunu işletmek yerine, kanunsuzlarla birlikte hareket eder.

Zalim bürokratlar, kanunsuzlukla büyüyen zorba kesim ve devlete bağlı tüm kurumlar, kişiler Ali'nin hedefindedir. Ali'nin eserlerinde bu grupların hedefinde de ekseriyetle erkekler yer alır. Bu erkek karakterler mağdur edilir, hakkını arayamaz, sistemin içinde öğütölür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ’NİN ERKEKLERİ VE KADINLARI

Erken Cumhuriyet entelektüeli olarak Sabahattin Ali’nin erkeklere, kadınlara, toplumda kadınların rolüne ve kadın-erkek ilişkilerine bakışı devlete, siyasete, topluma ve Türk modernleşmesine bakışı ile yakından ilişkilidir. Bu bölümde Sabahattin Ali’nin eserlerinde erkek karakterlerin betimlenme biçimlerine sosyolojik gözle bakılması amaçlanmaktadır. Ayrıca Sabahattin Ali’nin kadınlara bakışının eserlerindeki izleri sürülecek ve devlet-kadın ilişkisi de ele alınacaktır.

3.1. KAYBEDEN ERKEK TİPİ

Sabahattin Ali’nin 54 öyküsünün 46’sında baş karakterler erkektir. (Korkmaz, 2016, s. 229) Her üç romanında da yine Sabahattin Ali’den izler taşıyan ana karakterler erkektir. Üç romandaki üç erkek de “aşkta ve işte” kaybetmiştir.

Eserlerindeki erkekler hayata karşı mütevazı istekleri olmalarına rağmen istediklerini asla elde edememiş, hakkı yenmiş, devlet ve kadınlar tarafından bedbaht hale getirilmişlerdir.

Ali’nin ilk romanında (Ali, t.y.-b) **Kuyucaklı Yusuf** çocuk yaşta anne-babasını travmatik bir şekilde kaybeder. Bölgenin kaymakamı Selahattin Bey kimsesiz kalan Yusuf’u yanına alır ve Yusuf’un çatışması başlar.

Eğitimsiz köylü Yusuf, Selahattin Bey’in Edremit’e tayininin de çıkmasıyla birlikte Kuyucak’tan iyice uzaklaşır. Merkez hayatına uyum sağlayamaz ve agresif biri olarak yetişir. Onu yanına alıp koruyan Selahattin Bey’in kızı Muazzez’i sever ancak ona göz koyan Şakir’le mücadele ederken dezavantajlı olan odur.

Şakir bölgenin önemli bir ailesine mensuptur ve aile bireyleri bu konumlarını her fırsatta kendi çıkarları için kullanma eğilimindedir. Şakir ailesinin gücüne ve babası Hilmi'nin yeri geldiğinde yerel yöneticiler üstünde dahi kullanabildiği otoritesine sırtını yaslamaktadır. Sürekli olarak serserilik yapmakta, akranlarına karşı zorbaca davranmaktadır. Nitekim bir gün sarhoşken Muazzez'e sarkıntılık yapar. Yusuf, Şakir'e bir yumruk atar ve Yusuf için esas hikâye bundan sonra başlar.

Yediği yumruğu gururuna yediremeyen Şakir, babasına Muazzez'le evlenmek istediğini söyler. Ancak Şakir'in nasıl biri olduğunu herkes gibi Selahattin Bey de bilmektedir. Bunu dikkate alan Hilmi bir plan yapar ve Selahattin Bey'le kumar masasına oturur.

Selahattin Bey -benzeri şekilde planlanmış sahnelerdeki gibi- başlarda kazanır ama bir süre sonra kaybetmeye başlar. O kaybettikçe Hilmi borç verir ve Selahattin Bey geceyi 320 altın borçla kapatır.

Her şeyi planlayan Hilmi, Selahattin'i kendine borçlu hale getirerek ona istediğini yaptırmayı düşünmektedir. Böylelikle Hilmi, Sabahattin Ali'nin sıklıkla kullandığı bir karakter türünün tüm özelliklerini sağlamış olur. Zengindir, otorite sahibidir, zalimdir, etiketi olanı satın alır, Selahattin Bey gibilerini de yine parasını kullanarak kendine bağımlı hale getirir.

Selahattin Bey'i istediği konuma getiren Hilmi; oğlu Şakir'e Muazzez'i istemeleri için görücü yollar. Selahattin Bey normalde böyle bir evliliği hiç düşünmeyecekken, borcunu dikkate alır ve razı gelme noktasına varır. Ancak Yusuf şiddetle karşı çıkar. Selahattin Bey'in evliliğe dünden razı olan karısı Şahinde bu durumdan rahatsızdır. Kızının zengin bir aileye gelin gitmesini istemekte ve Yusuf'un söz hakkı olmaması gerektiğini düşünmektedir. Sonuç olarak Muazzez'le Şakir'in evliliği gerçekleşmez.

Yusuf'un yakın arkadaşı Ali, Selahattin Bey'in Hilmi'ye olan borcunu ödemesi için Yusuf'a 320 altın verir. Yusuf'un altınları Hilmi'ye vermesiyle elindeki kozun ortadan kalkmasına içerleyen Şakir, kasabadaki bir düğünde sarhoşken Ali'yi öldürür. Jandarma Şakir'i yakalar ancak Hilmi gücünü kullanarak delilleri ve tanıkları ortadan kaldırır. Şakir'in işlediği cinayet yanına kâr kalır. Bu olay Şakir'in

babasına güvenerek zalimlik yapmakta adeta ne kadar haklı olduğunu ispatı niteliğindedir.

Sabahattin Ali; **Kuyucaklı Yusuf** romanı için olay örgüsünü oluştururken, kullandığı kötü karakterleri her yönüyle yansıtmaya imkânı bulmuştur. Diğer eserlerinde ve özellikle seyahat notlarında üstünde durarak tasvir ettiği “mütegalibe”yi belki de en derinlikli biçimde aktardığı eseri **Kuyucaklı Yusuf**’tur.

Bir süre sonra Muazzez ve Yusuf evlenir, Selahattin Bey ölür. Onun yerine gelen kaymakam yine Sabahattin Ali’nin sıklıkla kullandığı “devlet memuru” profiline uygun niteliktedir. Hilmi gibi kasabanın zenginleriyle içli-dışlı olmayı seven bir idarecidir. Hilmi’yle olan muhabbetinin de etkisiyle Yusuf’u kasabada fazla durmaması için uzak görevlere yollar.

Yusuf eve nadiren gelirken, Muazzez’in annesi Şahinde kızını Hilmi’nin evine götürerek oradaki içkili ziyafetleri eğlencesi haline getirir. Karşılığında Hilmi’den para alır, eve yeni eşyalar koyar. Şahinde bu durumdan memnundur. Yusuf eve geldiği zaman kaynağını bilmediği yeni eşyaları görür ama ona yalan söylenir. Yusuf da safça inanır. Hilmi ve Şakir’in planı işlemiş, Muazzez’i bu hale getirerek Yusuf’tan intikamlarını almışlardır.

Bir yalan kurgulayan Şahinde, sinsi planlar yapan Hilmi ve Yusuf arasındaki kontrastı Ali başka eserlerinde de kullanır. İyi-kötü ayrımının yanında zekice planları yine kötüler yapar, ortalama insanın kanmayacağı yalanlara da saf iyiler inanır. Ali düşmanları bu şekilde yenilmez hale getirir. Gerçek hayatta da kendi yorumuyla çabuk inanan, hayaller kuran ama hüsrana uğrayan biridir. Ona bu hale getiren de hain planlar yapanlardır. Hatta bu durum Ali’yi belli zamanlarda paranoyak haline getirmiş, sürekli takip edildiğini düşünür olmuştur.

Bir gün eğlence Yusuf’un evinde yapılır. Yusuf eve erken gelir, tabloyu görür. Çıkan arbedede Muazzez vurulur, Yusuf onu da alarak yola çıkar. Ancak Muazzez yolda ölür, Yusuf onu elleriyle gömer. Yusuf artık tamamen kimsesiz kalır.

Ali'nin illaki bazı yönlerini kendiyle özdeşleştirdiği erkek karakterler için mutlu bir son ihtimal dahilinde değildir. Yusuf da tıpkı Sabahattin Ali gibi zalimlerin oyununa gelir, devlete bağlı idareciler tarafından mağdur edilir ve sevdiği kadına kavuşamaz.

İçimizdeki Şeytan'ın (Ali, t.y.-a) Ömer'i de hayata karşı verdiği mücadelede yenik düşer.

Ömer'in mücadele gücü, Ali'nin diğer erkek ana karakterlerinin geneline nazaran düşüktür. Macide'yle evlendikten sonra yaşadığı maddi sıkıntılarla birlikte kontrolünü kaybeder. Ali'den alacağı olan Profesör Hikmet, Macide'yle yakınlaşmaya çalışır. Bir ölçüde **Kuyucaklı Yusuf**'la benzer bir durumdadır. Ancak Yusuf'unki gibi bir reaksiyon veremez. Zayıf kalır.

Postanede çalışan Ömer'in mesai arkadaşı Hafız Efendi, hapse giren kayınbiraderinin kefareti ödeyip onu kurtarmak için kasadan 250 lira almıştır. Kayınbiraderi tahliye olunca parayı geri alıp kasaya koyacaktır ancak süreç yavaş işler. Bu durum üzerinde baskı oluşturunca Ömer'le paylaşır.

Zaman geçtikçe Ömer'in maddi sıkıntıları artar. Hafız Efendi'den para ister. Aksi halde onu ihbar edeceğini söyler. Parayı aldıktan bir süre sonra pişmanlık yaşar. Ona bu teklifi daha önce yapan Nihat'a parayı verir ancak Ömer çoktan yenilmiştir. Bu sınavı da geçememiştir.

Sabahattin Ali de Ömer gibi maddi sorunlarla boğuşmuş, durumunu düzeltebilmek için kişiliğinden ödün vermiş ve bu rahatsızlığını yakın çevresine dile getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ve devlet idaresine yönelik yazdığı taşlama sonrasında hapse girmiş, çıktıktan sonra atanmak istemiş, ilgili kişiler bunun ancak bir kaside yazdığı takdirde gerçekleşebileceğini söylemiştir. Sabahattin Ali içine sinmese de içeriğinde Atatürk'e övgüler bulunan bu kasideyi yazmıştır.

Ömer ve Ali'nin eylemlerini kıyaslamak kuşkusuz makul gözükmemektedir. Ancak ekonomik durumları her ikisine de normalde yapmayacaklarını yaptırmıştır. Her ikisi de birer entelektüel olarak hayattan daha büyük beklenti içindedir. Daha önce bahsi

geçtiği gibi 19. yüzyılın ikinci çeyreğindeki Türkiye, bu kitleyi maddi-manevi yönden tatmin etmekten uzaktır.

Ali'nin üçüncü ve son romanı **Kürk Mantolu Madonna**'da (Ali, 2019c) genç Raif, bir sabun fabrikasının sahibi olan babasının isteği üzerine işi öğrenmek için Almanya'ya gider. Ancak sanata ilgi duyan, kitaplarından başka yakını olmayan Raif zamanını daha çok sergilere, parklara giderek geçirir. Bu noktada, 1900'lerin başına denk geldiğini söyleyebileceğimiz dönemde Raif ve babasının hayata dair yaklaşımları arasındaki fark dikkat çekmektedir.

İşletme sahibi ya da zanaatkâr bir babanın yaptığı işi oğluna devretme arzusu geleneksel bir reflektir. Genç Raif ise oluşmakta olan yeni toplumsal yapının bir parçasıdır. Almanya'ya vardıktan sonra oraya gidiş sebebini ikinci plana atıp sanatla ilgilenen, orada bir sevgili bulan biridir. Geleneksel yapının dışında konum almıştır.

Raif Efendi de Ali'nin diğer baş karakterleri gibi çekiniktir. Almanya'da Maria Puder'le ilk karşılaştığında kendini ifade edemeyen Raif; yaşlandığında hem iş yerinde hem de evde ezilen, sessiz, heyecansız ve mutsuz Raif Efendi'dir.

Raif Efendi de Ali'nin klasikleşmiş kaybedenlerinden biridir. Mizacıyla örtüşmeyen bir işi yapması istenir. İlgisini çeken alanlarda uğraş verme imkânı bulamaz. Saftır. Babasından kalan, onun hakkı olan mirası almak için herhangi bir çaba göstermez.

Hırslı biri değildir. Almanya'da öğrendiği dil o dönem çok daha değerlidir. Bunu çok para kazanmak, yükselmek için kullanmaz. Maria Puder'den sonra hayata dair hiçbir beklentisi yoktur. Bu beklentisizlik onu toplum ve aile içinde sıradan, yok hükmünde biri haline getirir. Amiri veya bir aile ferdi onu azarladığı zaman mücadele etmez.

Raif yeni cumhuriyetin insanıdır ama o da pek çoğu gibi modernleşen Türkiye'de kitabına göre davranmayınca kaybolur.

Sabahattin Ali'nin üç romanı arasında sadece Raif Efendi'nin yaşlılığını görürüz. Aslında her üçü de gençlik çağlarında aynı noktaya gelmiştir. Yusuf, Muazzez'i toprağa verince; Ömer, Macide'den vazgeçince; Raif de Puder'den mektuplar kesilince hayattan ümidini keser.

Apartman'da inşaatçı adam parasızlığı nedeniyle oğlunu okuldan almak zorunda kalır ve onu bir işe verir. İnşaatın çatısından oğlunu izler. Sırtında kendinden büyük ve içki şişeleriyle dolu bir küfe, yanında ona hakaretler yağdırarak eşlik eden uşakla beraber zorlukla ilerlemektedir. Çocuk kapıya geldiğinde daha fazla dayanamayıp düşer, küfedeki şişeler kırılır. Uşak dizi kanlar içinde kalan çocuğu azarlayıp sürüklerken, çocuk hala alamayacağı parasını istemektedir. Bunları gören babanın gözleri kararır ve çatıdan düşerek ölür.

Öyküde sosyal adaletsizlik olabildiğince keskin ve estetik kaygı gütmekten işlenmiştir. İnşaatçı kurgusal olarak Ali öykülerinin demirbaşı, uşaksa otoriteyi eline geçirdiğinde en güçlüden daha zalim olan, kraldan çok kralcı karakterlerine örnektir.

Arap Hayri'deki ayakkabıcı imkânsız aşk kurbanıdır. Karşılık görmeyeceğini bilerek seven fakir ve sessiz Hayri, sevdiği kadınla ölüme gider.

Bir Hakikatin Hikayesi'nde öğrencisine âşık olan öğretmen genç kızı başka biriyle dans ederken görünce yıkılır. Ali öğretmenlik yaptığı dönemde yazdığı ve aslında içeriği itibarıyla "Bir Hakikatin Hikayesi" başlığını pek gerektirmeyen bu öyküyü hiçbir zaman yayınlamaz.

Çaydanlık'ta Süleyman Efendi'ye günde bir çay karşılığında hizmet veren Satılmış, o ölünce tüm parası olan üç kuruştan ikisini mezara su dökülmesi için verir.

Satılmış sömürülmüştür ama ona bir çay veren kişiye karşı minnet borcu duymuştur. Süleyman Efendi öldükten sonra onu defnetmek için gereken parayı vermek şöyle dursun, koğuştaki çaydanlığa göz diken karısından çok daha yüce gönüllü olmasıyla bir başka kaybedendir.

Gramofon Avrat'taki genç, kadın vurulunca öne atılır ve birini vurup hapse düşer. Hapse düşmek pahasına fedakârlık yapan karakter sıradan bir arabacıdır.

Ali'nin kurguladığı arabacı kritik bir karakterdir. Diğer eserlerinde de sıklıkla kullandığı bu erkek tipinin karşısına her zaman paralı ve zorba olan ikinci erkek tipini koyar. Esas kahraman çoğunlukla parasız, fedakâr, hayattan düşük beklentileri olan, sevgiyi/sadakati her şeyin üstünde tutan ve kaybeden erkek tipidir. Antagonist

ise zengin, istediklerini elde etmek için gücünü despotça kullanmaktan çekinmeyen, empati yoksunu, makyavelist, iktidar sevdalısı, duygusuz ve kazanan erkek tipidir.

Her iki karakter de Ali'nin tecrübelerinin ve gözlemlerinin birer sonucu olarak ortaya çıkar. Ali'ye göre o hayatı boyunca donanımsız ama kibirli, ukala, anlayışsız ve zorba kimseler tarafından zarar görmüştür. Annesi, kadınlar ve devlete bağlı yöneticilerle ilişkilerinde aynı tiplerle karşı karşıya gelmiştir. Kentte, taşrada ve köydeki sıradan insanların kaderi de farklı değildir. Buna karşılık Ali ve “sıradan insanlar” onun kurguladığı esas karakterler gibi manevi değerleri her şeyin üstünde tutan, çoğunlukla da çıkarıcı, bencilce davranmadıkları için kaybeden tiplerdir.

Konusuyla Aziz Nesin öykülerini andıran **Kafakâğıdı**'ndaki ağa, Ali'nin diğer öykülerindeki ağalar gibi davranır ve yaşlı adamın tarlasına el koyar. Parasız kalan adam yaşlıları gibi ücretsiz yolculuk etmek ister. Ancak kendi kimliğini bulamadığı için yanına onunla aynı ismi taşıyan 29 yaşındaki torununun kimliğini almıştır. Görevliye yaşlı olduğunu kanıtlayamaz ve yolculuk parasını ödemediği için hapse atılır. Hikâyede devlet ve güç odakları bir olup yaşlı adamı hapse düşürmüştür.

Kamyon'da iş bulmak için İzmir'e yolculuk eden gencin cebinde yol parası yoktur. Görevli paraları toplarken genç kafasında kurduğu gibi kamyondan atlar ve dengesini kaybederek nehre yuvarlanıp ölür.

Kazlar'da hapisteki Seyit verem olur. Karısı Dudu'ya mektup yazıp daha iyi bir odaya geçmezse öleceğini, bunun için de hapis hanedeki görevlilere rüşvet olarak iki tane kaz getirmesi gerektiğini söyler.

Dudu birini çalmak zorunda kaldığı iki kazı götürür. Görevli kazları alır ve ilgileceğini söyler. Oysa görevli Seyit'in öldüğünü bilmektedir. Çaldığı kaz sebebiyle Dudu da hapse düşer.

Ali'nin erkek ana karakterleri genelde oyunu kitabına göre oynamaz ve kaybeder. Ancak bu öyküde Ali; oyunun, dengesizliğin zayıf tarafında kalanlar için uygun olmadığını gösterir. Rüşvet düzeninin bir parçası olmayı kabul etmesi de karakteri kurtaramaz.

Ali'nin Gümüşhane seyahatini içeren notlarında aktardığı olaydaki gibi güçsüz olan bu oyunu oynadığında elinde-avucundakini de kaybeder. Rakip kuralları belirliyorsa kazanmak imkansızdır. Güç sahipleri -hele bu gücü devletten alıyorsa- her zaman bir adım öndedir.

Ses'te köylü genç güzel sesini tesadüfen duyurur ve şehirdeki seçmelere davet edilir. Ancak köylü genç seçmelerin yapıldığı odada Sabahattin Ali'nin ifadesiyle kendi sesini bulamaz. Anadolu'da çıkan sesi şehirde kayıptır. Yabancılaşır, sesi titrer, terler, her zamankinden daha kötü söyler ve köyüne döner.

Taşra ve köyün sesini kimseye duyuramayan insanların, Ali gencin şehirde çıkmayan sesiyle sembolleştirir.

3.2. DEVLET VE KADINLAR

Kadın ve devletin, herhangi bir anlamda yan yana getirilmesine ve onlarla kurulan ilişki bağlamında karşılaştırılmasına sıkça rastlanmadığı söylenebilir. Ancak Sabahattin Ali'nin kadınlarla ve devletle olan ilişkisi, birbiriyle dikkat çekici ölçüde benzerlik taşımaktadır.

Ali rejime muhaliftir ama adı onunla anılan birçok sosyalist aydının aksine, hayatının muhtelif dönemlerinde devletle “inişli-çıkışlı” bir ilişki kurmuştur.

Bir devlet memuru olarak çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün yabancı dil öğretmeni açığını dikkate alarak seçilip yurt dışına gönderilmesini istediği öğretmen okulu mezunu 15 kişiden biridir (Korkmaz, 2016, s. 34). Almanya'dan erken dönmek zorunda kaldığında geçinebilmek için ilkokul öğretmeni olur. Komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle soruşturma geçirir ve beraat edene kadar tutuklu kalır (Korkmaz, 2016, s. 35). Akabinde ortaokulda Almanca öğretmenliğine atanır (Korkmaz, 2016, s. 38) ancak bir toplantıda okuduğu taşlamada Atatürk'ü aşağıladığı gerekçesiyle 14 ay hüküm giyer (Korkmaz, 2016, s. 39).

Serbest kaldığında tekrar atanmak ister ancak Maarif Vekili “Sizin himaye ve siyanete (korunmaya) değer bir genç olduğunuzu birkaç defa ve birkaç yerden söylediler, fakat ben de elimde sizin fikir ve zihniyetinizin salim olduğuna dair (temiz) bir vesika olmadan hiçbir şey yapamam, bunu başka bir vekil de yapamaz” (Akın & İlhan, 1997, s. 145) diyerek onu reddeder. Ancak Atatürk için bir kaside yazarsa tayin edilecektir (Akın & İlhan, 1997, s. 146) ve nitekim sonrasındaki uzun uğraşlardan sonra atanır (Korkmaz, 2016, s. 44).

Devlet, Ali için gözüne girilmesi ve kızdırılmaması gereken bir anne rolündedir. Onunla fikirleri mütemadiyen çatışma halindedir. Tüm bunlara rağmen hayatını idame ettirmek için sıklıkla yine devlete başvurmuş, genelde başka alternatiflere yönelmemiş, ona kızan ve ceza veren devlet karşısında ödünler vermiştir. Bu ödünleri verirken “kendi nefsi karşısında küçüldüğünü, dalgınlığını, durgunlaştığını” (Akın & İlhan, 1997, s. 146) yazar ve muhtemelen “anne”sine karşı daha da bilenir.

Kadın; devlete benzer şekilde yine karşısında sürekli ödün verilen, farklı bir nitelikte olsa da Ali’nin söylemlerini belirleyen ve şartlar oluştuğunda onu çelişkiye düşüren roldedir.

Ali’nin kadınları hedefe koymasının belki de en önemli nedeni annesiyle olan ilişkisidir. Hem Ali hem de ailenin hayatına şahit olanların iddialarına göre, kardeşini kayıran, Ali’ye karşı şiddet uygulayan, babasını dolduruşa getiren anne figürü; yine de her çocuk gibi Ali’nin ilgisine ihtiyaç duyduğu yegâne profildir. Bu nesne ilişkisi gençlik dönemi itibarıyla diğer kadınlarda kendini gösterir. Bu anlamda devlet de farklı bir yerde konumlanmaz ve Ali’nin gözünde “dişi”leşir.

Ali’nin çocukken annesinin ilgisi için kardeşi Fikret’le girdiği rekabet duygusunun benzerini, kadınlar söz konusu olduğunda büyüdüğünde de yaşar.

Kendi muvaffak olamadığında, en yakın arkadaşını (Pertev Naili Boratav) bile kıskanabilir.

“Pertev evlendikten sonra vefasız oldu. Galiba muhterem refikası ile pek meşgul. Evlenen delikanlıların bu halini görünce bekâr kaldığıma şükrediyorum. İhtimal bu şükrün sebeplerinden biri de, nasıl olsa evlenemeyeceğimi bilmekten doğan bir hüznü örtmek ihtiyacıdır. Pertev’in böyle olacağını tahmin etmezdim. Hele beni anasına babasına bile tercih ederken başka birisini bana tercih etmesi beni uzun uzun düşündürdü. Sonra Pertev’i tam yetiştirdiğim, istediğim şekle soktuğum zaman kaybetmek bana hakikaten acı geliyor.” Ayşe Sıtkı’ya mektup, 13 Şubat 1935 (Sönmez, 2017, s. 102)

Rekabet etmekten kaçınsa da hayat mütemadiyen Sabahattin Ali’yi türlü mücadelelerin içine sokmuştur. Ne başarıları ne de kadınlarla nadiren kurabildiği iyi ilişkiler onu mutlak manada tatmin edebilmiştir. Yaralı olduğu yerleri iyileştirmek için çabalarırken başka yerlerden yaralanmış, bu kez de onlarla cebelleşmiştir. Kardeşi Fikret’i ona tercih eden annesinden istediği alakayı elde etmek için uğraşmıştır. Başkalarını tercih eden kadınların gönlünü kazanmak için yıllarca çaba sarf etmiştir. Dergisi kapandıkça başka isimle yeniden açmıştır. Onun ifadesiyle “başka birini” tercih eden en yakın arkadaşı Pertev Naili Boratav’a gönül koymuştur.

“Dışlanmış konumundaki insanların arzularının kendilerine egemen olan güçler tarafından onaylanma ve kabul görmeye odaklanması, onların tüm edim ve tutkularının, hayatlarını anlamlı kılma çabalarının hep buna yönelik olmasına neden olur. Başka hiçbir değer, başka hiçbir başarı, onları aşağıda konumlanan dışlanmışlar olarak gören bu çevrenin verdiği değer veya kendi yerel yönetimlerinde elde ettikleri başarı kadar anlam taşımaz.” (Elias, 2000, s. 48)

Sabahattin Ali, başarılı bir edebiyatçı olduğunun bilincindedir. Eserlerinin karşılık bulduğunu görmekte ve duymaktadır. Birçok kişinin hayalini kurduğu bu konum onu mutlu etmeye yetmemiştir. Ali’nin hayatının genelinde sahip olduğu ruh hali, Elias’ın ifadelerini doğrular niteliktedir.

Sabahattin Ali’nin “egemen olan güç”leri; annesi, devlet ve kadınlardır. Bu üçü kadar Ali’nin hayatında belirleyici olan dördüncü bir unsur mevcut değildir. İltifatlarına mazhar olmak istediği bu üç müessese de Ali’ye istediğini vermemiş, Ali eserleri vasıtasıyla bu hesabı kapatma gayreti içinde olsa da tatmin edici bir ruh

haline ulaşamamıştır. Bunu hem eserlerinde mütemadiyen aynı yarayı işaret etmesinden hem de arkadaş sohbetleri ve özel mektuplarındaki ifadelerinden anlamak mümkündür.

3.3. KADINLAR

Ali'nin kadınlara karşı olan hislerinde genelde karşılık bulamamasının, onun bu konuda kendine olan güveninin azalmasına da yol açtığı söylenebilir.

“Seni çok kızdırdım, çok sükut-u hayale uğrattım, beni de herkes gibi gördün... Bütün kabahatlerin bende olduğunu itiraf ederim, sana bir kafa arkadaşı gözünden başka gözle baktım, münasebetimizi arkadaşlık hududunun haricine çıkarmak istedim... O zaman... O zaman seni kaybettim...” Nahit’e mektup (25.02.1928) (Kolektif, t.y., s. 21)

25 Şubat 1928 tarihini attığı bu mektubun başına ve sonuna kısa birer metin ekleyip, içinde geçen “Nahit” ifadelerini çıkararak hikayeletirmiş; bu hikâyesi de 15 Mayıs 1928 tarihli **İrmak** dergisinde yayınlamıştır. (Ali, 2019a)

Ali, **O Arkadaşım** ismini verdiği hikâyeye; insanlara pek benzemeyen ve onlarla arası iyi olmayan bir “arkadaş”ının Darülfünun’da okuyan bir kızla konuştuğunu (Ali, 2019a, par. 131) söyleyerek başlar. Daha sonra sebebini öğrenemediği bir sebepten bu ikilinin aralarının bozulduğunu, kendi ve arkadaşının uzak bir memlekete gittiğini ekler. Hikâyeye göre anlatıcı “arkadaş”ının kıza yolladığı mektuplardan birinin müsveddesini odasında görüp cebine koyar ve anlatmaya başlar.

Ali'nin Nahit Hanım’a yazdığı mektubu hikâyeye haline getirip “Nahit” ismini çıkararak yaklaşık üç ay sonra dergide yayınlaması yine kendisinin ona gönderdiği çocuksu bir mesaj olarak yorumlanabilir. Mektubun içeriğiyle birlikte Ali'nin bu

eylemi de onun her yolu deneyen, sonuç alamadıkça özgüven kaybı yaşayan bir âşık olduğunu gösterir niteliktedir.

Sabahattin Ali; kendini, “kadın”ı ve onunla olmayı ümit ettiği birlikteliği ekseriyetle farklı, üstün bir noktada konumlar. Bu yaklaşımını özel mektuplarında ve kendine hayli yakın olarak kurguladığı karakterleri kullandığı eserlerinde görmek mümkündür. Ancak mektuplarında bu tavrını karşısındakine hissettirme gayretinin biraz da ona kendisinden başka kimseyle yaşayamayacağı hisleri taahhüt ederek muvaffak olma amacı güttüğü söylenebilir.

“Hayatta fikirler çok büyük, kafalar çok küçük, insanların kafaları sizin içinizi dolduran şeyleri istiap edemeyecek kadar mini mini... Ben seni derin, muğlak gördüm: beni anlayacak kadar derin...” Nahit’e mektup (25.02.1928) (Kolektif, t.y., s. 21)

“Ne sen, ne ben diğerleri kadar düz düşünecek insanlar değiliz... Bunun kendimize haiz olmadığımız kıymetleri izafe etmek de olabileceğini düşünerek söylüyorum: ne sen ne ben herkes gibi olamayız...” Nahit’e mektup (25.02.1928) (Kolektif, t.y., s. 22)

Kırlangıçlar’da kendi çalışmayan ve durmadan çalışanları sorgulayan erkek kırlangıç, dişi kırlangıca kur yapar. Sürekli çalışan ve dünyada olup biteni idrak etmekten aciz bir türe mensup olduğu için yaşadığı utancı dişi kırlangıçla paylaşır. Nahit Hanım’la olan hikayesinden farklı olarak iki kırlangıcın hisleri karşılıklıdır ve bir araya gelme konusunda her ikisi de heveslidir. Ancak her ikisi de yuva kurdukları takdirde diğer kırlangıçlara benzemekten, “sıradanlaşmaktan” korkmaktadır. (Ali, 2000a)

“Ve ikisi de, böyle bir yaz geçirmemiş olan diğer kırlangıçlara tepeden baktılar... (Çünkü azlıkta kalanlar çok olanlara nedense tepeden bakarlar.)” (Ali, 2019b, par. 504) Ali rekabetten kaçınır çünkü genelde kaybeder. Nahit Hanım’a yazdığı mektupta onu olabildiğince dar bir sosyal çevrede tutma gayreti içindedir:

“Birkaç arkadaştan Darülfünun’a devam ettiğini öğrendim, sen deli misin Allah aşkına? Mektep insanların tabii istidatlarını öldürmeğe yegane vasıtaadır, lise tahlili bu fiil-i katli ikmal edemiyor diye başka mekteplere girmek, feyezan halindeki nehirleri yataklarında cereyan cebretmeğe benzer... Ki imkânı yoktur...” Nahit’e mektup (25.02.1928) (Kolektif, t.y., s. 22)

“Gelelim mevzumuza: Büyük şehirlerimizdeki kızların bu zikrettiklerimizden mâada, gayet az yekûn tutan bir sınıfı daha vardır ki bunlar da kozmopolit ailelerin kızlarıdır. Memleketi ve milleti istihfaf eden, kafalarının boşluğuna budalaca gururları, manasız küstahlıkla inzimam eden, memleketle bütün bağları koptuğu için ne oldukları, pek belli olmayan bu sınıfı Türk camiası ile beraber mütalaa etmeye lüzum görmüyorum. Tamamen tereddî etmiş olan bu zümreye Türk demek bence hiç doğru değildir. Milletin vücudunda bir ur gibi yaşayan bu tufeyli zümrenin bize vereceği yegâne his, bir hicap ve nefret hissidir...” (17.1.32 Konya Halkevi’nde kadınlar üzerine verdiği bir konferans) (Ali, 2019a, par. 1381)

“... Küçük şehirlerimizdeki okumuş yazmış sınıfın, yani münevver kadın sınıfının vaziyeti ise büyük şehirlerimizdekinin aynı, hatta daha müfritidir. Çünkü buralarda oyalanma vasıtaları, mesela sinemalar, gezintiler, eğlenceler daha az olduğu kızlarımız büyük bir can sıkıntısına ve binnetice cinsi ihtibaslarının tevliid ettiği birtakım gayri tabiiiliklere düşerler. Sonra bir müddet tahsilin verdiği birtakım malumat, içinde bulundukları köşeden başka ve daha cazip bir harici dünya bulunduğunu onlara öğrettiği için derin bir ademi memnuniyet hissi, bulundukları yeri beğenmemek illeti bunları pençelerine alır; böylece bulundukları yerle alakalarını, bulundukları yere muhabbetlerini kaybeden bu (küçük şehir münevver kadınları) da köksüz, yarı kozmopolit bir sınıf teşkil ederler.” (Ali, 2019a, par. 1392)

Tutku ve çaresizlikle birlikte kendi “açık fikirliliği”ne Nahit Hanım’ı ikna etmeye çabalar. Aslında Sabahattin Ali, birçok kadına olduğu gibi Nahit Hanım’a karşı da haddinden fazla ısrarcı olduğunun farkındadır. Ancak bu ısrarcılığının beraberinde Nahit Hanım’ı usanma noktasına getirebileceğinden -haklı olarak- çekinir ve ona aslında kendi de inanmadığı, gerçekleştiği takdirde oluşacak duruma katlanmakta zorlanacağı ifadelerle seslenerek arzu ettiği alanı ona sağlamaktan imtina etmeyeceğini bildirir.

“Sana yalvarıyorum Nahit... Ve açıkça, terbiyesizce söylüyorum: ben senden vücutlarımızın değil, kafalarımızın birleşmesini istiyorum... Ötekini arzu etmek münasebetsizdir, çünkü ne sen bana sadık kalabilirsin ne ben sana... Hayat; ki

yegâne zevki değişikliktedir, bir kişiye bağlanmak aptalların işidir... Ve ben, beni aldatmayacak kadar alelade bir kadına tahammül edemem, aldatmasına da cemiyetin henüz kıramadığımız kayıtları ve hayvani insiyaklarımız müsaade etmez...” Nahit’e mektup (25.02.1928) (Kolektif, t.y., s. 22)

İçimizdeki Şeytan’da ahlakla olan ilişkisine dair bir ipucu verir:

“Zavalıcılığın daha haberi yok... Bir türlü söyleyemiyorum, bir hafta evvel babası öldü... Ne yapacağım bilmem’ diye mırıldandı. Ömer içinde birdenbire sevince benzer bir şey parladığını hissetti ve gene bir anda bu histen dolayı müthiş bir utanma duydu. Bu ölümü kendisine yardım edecek bir hadise olarak telakki etmenin pek dürüst bir şey olmadığını düşündü. Fakat içimizde, bizim ‘ahlak’ tarafımızda hiçbir şekilde münasebete geçmeyerek hadiseleri muhakeme eden, neticeler çıkaran ve tedbirler alan bir ‘hesabi’ tarafımız vardı ve lafta değilse bile fiilde daima o galip çıkıyor ve onun dediği oluyordu.” (Ali, t.y.-a, par. 260)

Mektupta sadece romanları, öyküleri ve şiirlerinde değil, birçok yazı ve söylevinde önemini vurguladığı aşk mefhumuna dair yazdıkları; yine Ali’nin Nahit Hanım örneğinde kadınlarla olan ilişkisinde muvaffak olmak adına verdiği ödünlerden biri olarak gözükmektedir.

“Şu halde aşk, zamanımızda bir parça düşünenlerin yapamayacakları şeydir... Ben bunları ancak şimdi anlıyorum, sana da tekrar ediyorum ki kafalarımızı birleştirelim, bu şekilde kâinatla daha güzel alay edeceğiz.” Nahit’e mektup (25.02.1928) (Kolektif, t.y., s. 22)

Mektuplarındaki özgüven eksikliğine, eserlerinde kendini yansıtarak kurguladığı karakterlerde de görmek mümkündür:

“Hep böyle küçük şeyler yüzünden üzülrüm’ diyerek kendi kendine söylenmek itiyadını ele aldı: ‘Bayağı bir randevu alır gibi, falan saatte falan yerde buluşalım,

demeye dilim varmadı. Şimdi burada garip garip bekliyor ve içeri girip çıkanlara eğlence oluyorum. Halbuki insan yalnız esas meseleleri halletmek için kafasını yormalı ve teferruat kendiliğinden iyi bir şekilde halledilmelidir. Hayatta mantık olsa böyle olur. Acaba dünyada benim kadar manasız şeyler düşünen var mıdır? Bir de utanmadan akıllı geçiniyoruz!” (Ali, t.y.-a, par. 1220)

Rakip gördüğü erkek profilleriyle ilgili betimlemelerde özenle yaptığı aşağılamalar, yazılarında ve mektuplarında çoğunlukla olumladığı modern anlayışla örtüşmeyen ifadeler, istediği ve fazla yaşayamadığı flörtleşmeyi olabildiğince ucuzlaştırarak tasvir etmesi dikkat çekmektedir.

“Buraya gelenlerin çoğu on dörtle yirmi beş yaş arasında genç insanlardı. Bir balodan yeni fırlamış gibi binbir çeşit elbise içinde ve gizli bir el tarafından daima gıdıklanmış gibi kıvrılıp fıkırdarak dondurmalarını yalayan genç kızlar ve suratlarının kaba, küstah ve aptal ifadelerinden sporcu oldukları anlaşılan delikanlılar, vâkıf gözlerle birbirlerini ölçüyorlardı. Erkekler mühim miktarını terzilere borçlu oldukları geniş omuzlarından kâh birini, kâh ötekini ileri sürüp mutlak surette bir hiçlik ve zavallılık ifade eden, fakat süzgün olmaya da ayrıca çalışan bakışlarla bu çocuk denecek yaşta boyanmaya ve nefsinin arz etmeye başlayan kızlara sokuluyor ve bağıra bağıra konuşuyorlardı. Söyledikleri şeylerin ne olduğunu Macide tamamiyle işitemiyor, fakat her kelimedenden sonra ortalığı saygısızca dolduran kahkahaları fevkalade boş ve ürpertici buluyordu.” (Ali, t.y.-a, s. 2172)

“Bilhassa kızlara, o zamana kadar görmediği garip mahluklar gibi bakıyordu. Suni boyalı ve suni kıvrıcık saçlarını bir taraftan bir tarafa fırlatmak için başlarını suni şekilde ve hızla çeviren, suni kırmızı dudaklarını büzerek enteresan olmak ve üçüncü sınıf film yıldızlarına benzemek isteyen, buna rağmen ne kadar biçare oldukları, tesadüfen rol yapmadıkları her anda derhal görünüveren bu kızcağızlara karşı içinde samimi bir teccüss duyuyordu. Bir insanın nasıl olup da kendini bu kadar inkâr edebileceğini anlamıyordu.” (Ali, t.y.-a, par. 2179)

Kahraman olma, beğenilme, takdir edilme arzusu her zaman had safhadadır:

“Eski bir Roma tarihinde, Mucius Scaevola isminde bir murahhasın düşmanla sulh müzakeresi yaparken, kendisine teklif edilen şartları kabul etmezse öldürüleceği yolundaki tehdide cevap olarak, kolunu yanı başındaki ateşe sokup dirseğine kadar

yaktığını ve bu sırada sükûnetle müzakereye devam ederek korkutulamayacağını gösterdiğini okuduğum zamanda elimi aynı şekilde bir ateşe sokmak ve aynı metaneti nefsimde denemek arzusuna kapılmış ve parmaklarımı oldukça ağır bir şekilde yakmışım.” (Ali, 2019c, par. 719)

Bir Hakikatin Hikayesi’nde öğretmen bir kız öğrencisine âşık olur. Bir partide başka bir erkekle dans ettiğini görünce yıkılır. Yazdığı yıl olan 1931’de öğretmenlik yapan Ali öyküyü yayımlamaz. İsmi de dikkate alındığında Ali’nin bu hikâyesi başından geçen benzer bir olay sonrasında kaleme alındığını düşündürmektedir. Nitekim Ali o dönemde 15 yaşındaki öğrencisi Melahat Muhtar’a aşıktır.

“Ben burada yine şiddetle aşığım. (...) Sevgilim daha on beş yaşında bir çocuk olduğu için şiirdeki çocuklukları filan hoş gör. Herhalde Enver size bu kızın hüsn-ü cemalinden bahsetmiştir. Bu aşkın hususiyeti mütekabil oluşudur, hayatımda böyle bir şey ilk defa vaki oluyor.” Haziran 1932, Pertev Naili Boratav’a mektup (Sönmez, 2017, s. 261)

Sabahattin Ali mektubunda aşkının “karşılıklı” olduğunu ve böylesinin ilk kez başına geldiğini vurgulamaktadır. Bu durum Ali’nin kadınlarla olan ilişkilerindeki genel konumuna dair fikir vermektedir.

Melahat Muhtar’la olan evlenme isteğini aracılar yoluyla kızın ailesine iletir ancak istediği sonucu alamaz. (Sönmez, 2017, s. 262) Aradan iki yıl geçmesine rağmen Ayşe Sıtkı’ya yazdığı mektuplarda bu durumun etkisinden çıkamadığını yazacaktır. İlginçtir, Ali’nin yakınmalarından ve aşklarından bunaldığını açıkça yazan (Sönmez, 2017, s. 263) Ayşe Sıtkı da Ali’nin evlenme teklif ettiği kadınlardan biridir. Yine kabul görmeyen bu teklifinden bir süre sonra Aliye Ali’yle evlenmiş, onun nasıl biri olduğuna dair düşüncelerini yine Ayşe Sıtkı’yla paylaşmıştır.

Ali’nin kadınlardan beklentisi, olabilecek en yüksek düzeyde ilgidir. Ayşe Sıtkı, Nahit Hanım gibi örneklerde olduğu gibi istediği türden bir yakınlığı sağlayamadığında onların Ali’ye biçtiği role razı gelmiş ve mümkün merteye onların

tamamen uzağında kalmaktan kaçınmıştır. Evlenme isteğinde bulunduğu bir kızı tanıttığı bir kadına evlilik teklif etmesi, reddedildikten bir süre sonra evleneceği kişiyi yine ona anlatması herhangi biri için sıra dışı eylemler olsa da Ali'nin büründüğü roller dikkate alındığında olağan gözükmektedir.

Ali -toplumsal meselelere değindiği kurmacalar dahil- eserlerinin ciddi bir bölümünde aşk acısı çeken erkeklere yer verir. Tüm eserlerinde olduğu gibi baş karakter “eksik”tir. Parasızdır, güçsüzdür, yarım, vs.

Değirmen isimli öyküsünde göçebe bir Roman grubundan yakışıklı Atmaca, değirmencinin kolsuz kızına vurulur. Ali'nin diğer eserlerinin genelinden farklı olarak Atmaca'nın aşkı karşılıksız değildir. Ancak kız kolsuz olduğu için Atmaca'nın yüzüne bakamayacağını, baktığında utanacağını, başının hep yerde olacağını söyler. Ona göre birlikte oldukları takdirde kızın bu noksanlığı her zaman onlara azap yaşatacaktır.

Hayata küsen Atmaca bir süre sonra, daha önce olduğu gibi diğer Romanlarla beraber müzik yapmak üzere değirmenin yanına gelir. Klarnetini bu kez değirmenin içinde üfleyeceğini söyler. Klarneti sustuğunda değirmenin içinden çıkan Atmaca, bir kolunu değirmenin çarkları ve kayışları arasında bırakmıştır. (Ali, 2000a)

Sabahattin Ali, hikayelerinin çoğunda kullandığı “çekici olmaktan uzak ve güçsüz” karakterlerden farklı gözüken Atmaca'yı öykünün sonunda eksiltmiştir. Böylelikle “sadece seven” birine yine ağır bir bedel ödetmiştir.

Italo Calvino, fantastik öyküsü **İkiye Bölünen Vikont**'ta; savaş sırasında bir Osmanlı topu tarafından vücudu dikey olarak ikiye bölünen Vikont'un hikayesini anlatır. Biri kötü, diğeri iyi olan her iki tarafı da öykünün sonuna kadar ayrı yerlerde yaşar. (Calvino, 2018)

Yarım Vikontlardan biri, bir gün şatosundan ayrılır ve onu araması için uşaklar kırlara salınır. (Calvino, 2018, s. 22)

Vikont'u takip etmekte zorlanmazlar. Zira ilerledikleri yolda gördükleri ağaçlardaki armutlar, kavunlar yarım, Mantarların şemsiyesi bıçakla kesilmiştir, kurbağalar

yarısı alınmış bedenleriyle zıplamaya çalışmaktadır. Vikont yoluna çıkan her şeyi kendine benzetmiştir. Yarım olan, yarım bırakmıştır.

Sabahattin Ali; devletin onu hapse atması, işsiz bırakması, atanmasına izin vermemesi ve daha birçok eylemi sebebiyle rahatsız ve kızgındır. Eserlerinde jandarmasından kaymakamına, doktorundan polisine, savcısından valisine kadar aşağıdan yukarıya devletin tüm unsurlarını hedef alır. Rüşvetin, adam kayırmanın, halka zulmetmenin işlendiği, devlet memurlarının görevlerini kötüye kullandığı hikayeler yazarak devletle hesaplaşma gayreti içine girer. Kadınlar söz konusu olduğunda da durum farklı değildir.

Kadınlar onu ciddiye almadığı, “sadece arkadaş” olarak tanımladığı, aslında onları hiç hak etmeyen erkeklere muhabbet besledikleri için de rahatsız ve kızgındır. Bu yüzden kurgusal kadın karakterlerin ciddi bir kısmı halden anlamayan, yozlaşmış, sınıfsal konumunu kullanarak kendinden aşağıda gördüklerini ezen kişilerdir.

Arabalar Beş Kuruşa’da; çarşafli annesiyle beş kuruşa araba satan sekiz yaşındaki fakir çocuğun hikayesi anlatılır. Sınıf arkadaşının kürklü annesi, onun yanından geçerek pahalı bir dükkâna girer. Çocuk, kadın dükkândan çıkana kadar sınıf arkadaşıyla sohbet eder. Kürklü kadın çıkınca çocuğunu bu fakiri muhatap aldığı için azarlar. Hatta sınıf arkadaşı olduklarını öğrenince okula telefon açıp çocuğunun bu seviyedekilerle beraber okumaması için şikâyetle bulunacağını söyler. (Ali, 2000a)

Kuyucaklı Yusuf’taki Şahinde; kocası kaymakam olan ve kızı Muazzez’i bölgenin zengin bir ailesine gelin olarak göndermek isteyen, çıkarıcı bir karakterdir. Kocasının koruma altına aldığı Yusuf’tan zamanla nefret eder ve Şakir’in damadı olmasını ister. Sarhoşken kızı Muazzez’e sarkıntılık yapması, serseri bir asalak gibi yaşamasının bir önemi yoktur. Şakir’in babası Hilmi, parasının verdiği güçle herkesi kontrol edebilen bir kasabalıdır.

Yusuf’un bu evliliği engellemesinden ve Muazzez’le kendisinin evlenmesinden bir süre sonra, kocası ölen Şahinde kızını Yusuf’tan gizli olarak yine o ailenin eğlence sofralarına götürmüştür.(Ali, t.y.-b)

Kadın karakterlerin diğerk kısmı ise belki de Ali'nin hayatında karşısına çıkmayan, aynı ortamda bile bulunmadığı, düşkün, iyi kalpli, yardıma muhtaç ve kurtuluşu bir kahramana rastlamakla mümkün olan karakterlerdir.

Gramofon Avrat'ta; geçmişinden öyküde bahsedilmeyen genç, Gramofon Avrat'ı erkekleri eğlendirmek için gittiği yerlere bırakır. Hiç muhabbet etmeyen ikilinin birbirlerine ilgileri vardır. Bu yönüyle Ali onlara “sıradanlıktan” çıkardığı bir ilişki türünü layık görür.

Bilinçdışında kurtarılmayı bekleyen Gramofon Avrat mekanlardan birinde çıkan kavgada vurulur, genç öne atılır. Genç birini öldürüp hapse girer. Gramofon Avrat yaşlı birinin kapatması olur ama hayatını her hafta ziyaret ettiği gence içerideyken iyi bakmaya adar. (Ali, 2000a)

Gramofon Avrat, ikinci gruptaki kadın karakterlere bir örnektir. Ali'nin mektuplarında ve eserlerinde sıklıkla şikâyet ettiği “bencil” kadınların aksine vefakârdır. Ali uğruna emek sarf ettiği kadınların birçoğunda görmediği bu özelliği, onların asla yerinde olmak istemeyecekleri kurgusal karakterlere yakıştırır. Kadın güçlüyse zalim; güçsüz ve “kaderin sillesini yemiş” ise vefakâr, iyi kalplidir. Ali kendi hayatında bulmakta zorlandığı “ruh eşlerini” eserlerindeki karakterlerde oluşturur.

Hanende Melek'te; dava vekili Hüseyin Avni evinin rızkını, sıklıkla dinlemeye gittiği Melek'e bilezikler alarak harcar. Sarhoş olduğu bir gün pavyonda Melek'e yaklaşmaya çalışırken fedailer tarafından dövülür. Evine bırakılırken Melek de kapıya gider ve Hüseyin Avni'nin ona zorla verdiği bileziklerle o günkü yevmiyesini dava vekilinin karısına uzatır. (Ali, 2000b)

Hanende Melek, Ali'nin düşkün ama onurlu kadın karakterleri için tipik bir örnektir. Ali'nin, evine götürmediği parayı pavyonda harcayan Hüseyin Avni için dava vekilliğini uygun görmesi de tesadüf değildir.

İlk gruba dahil olan kadınları hem yaptığı tasvirlerle hem de ikinci gruptaki karakterleri onurlandırma suretiyle cezalandırır. Bunu, onu gerçek hayatta ”bedbaht” eden kadınlarla olan hesaplaşması olarak tanımlamak mümkündür.

Ali tıpkı **İkiye Bölünen Vikont** gibi neredeyse tüm karakterlerini yarım, eksik bırakır. Bir kısmını fazlasını hak etmediklerini düşündüğü için eksiltir, diğer kısmını da kendi durumunu yansıtmaları için imkânsız vaziyetlerde bırakır.

Arap Hayri; fazla konuşmayan bir ayakkabı boyacıdır. Bulunduğu yere arası sıra gelen kumpanyada görev alır. Kumpanyada çalışan Adalet’e âşık olur. Kumpanyanın kasabadan ayrılmasından önceki gece yaşlı bir adamın kollarında sızan Adalet’i alır ve sala bindirir. Gölde biraz açıldıktan sonra onunla gölün dibini boylar. (Ali, 2000a)

Ali’nin bu hikayesindeki finali, onun ümitsizliğiyle tutarlıdır. Arap Hayri ve Adalet’in bir araya gelmesi olası değildir. Aralarındaki farklılığın yanında zaten Adalet, Hayri’yle ilgilenmemektedir. Arap Hayri de sevdiği kadın yanındayken sonlanabilecek tek senaryoyu uygulamıştır.

SONUÇ

Her edebiyatçının eserlerinde kendini anlattığı ve kendi yaşadıklarını bir ölçüde dönüştürerek kurguladığı söylenir. Ancak Sabahattin Ali için yaşamı ve eseri arasındaki bu ilişki üst düzeydedir. Hatta yazdığı bir mektubu sadece isimleri değiştirerek neredeyse kelimesi kelimesine öyküleştirdiği görülmektedir.

Dönemindeki birçok entelektüel gibi o da toplumsal meselelere değinmiş, eserlerinin ciddi bir bölümünü bu motivasyonla oluşturmuştur. Türk toplumunun kendi dönemindeki yapısını ve Türk modernleşmesi seyri içinde bulunduğu konumu hem şehirde hem de Anadolu'nun birçok kasabasında yaptığı gözlemlere dayanarak tasvir etmiş, taraf olmuş ve rahatsızlık duyduğu kişi ve kurumların tamamıyla hesaplaşma gayreti içine girmiştir.

Özel hayatında hem siyasi iktidarın hem de kadınların ona yaşattığı acıları bazen aşkına karşılık bulamayan, bazen de kötüler karşısında kaybeden karakterleri kullanarak aktarmıştır.

Sabahattin Ali, toplumun tüm kesimlerini keskin bir yaklaşımla ele almıştır. İyi kalpli bir zengin, dürüst bir üst düzey devlet yetkilisi, merhamet sahibi bir ağa yoktur. Bir kadın şehirli ve güçlüyse bencildir, acımasızdır. İsteddiği gücü hayatı boyunca elde edemeyen yazar, karakterlerinde kullandığı güç sahiplerine karşı net bir tavır sergiler. Sabahattin Ali Erken Cumhuriyet döneminin önde gelen bir entelektüeli olarak çok şey hak ettiğini düşünür: Sıradan biri değildir, akıllıdır, devlet tarafından seçilerek yabancı bir ülkeye gönderilmiştir, yabancı dil bilmektedir... Ama “birileri” ona adaletli olmanın gerektirdiği biçimde karşılık vermemiştir. Bu “birileri” ise devlet, annesi ve tüm kadınlardır.

İşte Sabahattin Ali'nin hayalleriyle hayatı, umduklarıyla buldukları, beklentileriyle ulaşabildikleri arasındaki bu mesafe aslında Türk modernleşmesinin Erken Cumhuriyete denk düşen momentinin kendi içinde taşıdığı çelişkiden kaynaklanmaktadır. Bu çelişki Türk entelektüelinin bu dönemde bir radikal

modernleşme ve “aşırı Batılılaşma” sürecinin eşiğinde “bütün imkanların kıyısında” gibi görünür ve bu yönde teşvik edilirken, bir yandan da iki açıdan sınırlandırılması ile ilgilidir.

Cumhuriyet kendi entelektüel elitlerini öncelikle ideolojik olarak sınırlamak durumunda kalmıştır. Üstelik Sabahattin Ali’nin eserlerini verdiği dönem dünya konjonktürünün hızla değiştiği, uluslararası güç dengelerinin görece istikrarsız seyrettiği bir dönemdir. Bu da eğitilmiş elitlerin ideolojik yönelimleri konusunda devletin bu uluslararası istikrarsızlıktan etkilenen bir politika izlemesine sebep olmuştur. Turancılık, sosyalizm, Nazizm, faşizm, hatta ırkçılık ideolojilerinin çeşitli entelektüel gruplar arasında karşılık bulduğu bir dönemde devletin kendi eliyle yetiştirdiği elitlerine büyük bir özerklik vermesi hiç şüphesiz beklenemezdi.

Erken Cumhuriyetin entelektüellerle ilgili ilk kısıtı ideolojikse, ikinci kısıtı da ekonomiktir. 1930’lu yıllar Büyük Buhran’ın etkilerinin dünya çapında hissedilmesi bir yana, Türkiye’nin tarımın büyük kısmını oluşturduğu üretim hacminin son derece düşük olduğu, işgücü ve demografik anlamda, dolayısıyla devletin vergi gelirleri anlamında ciddi sıkıntıların yaşandığı bir dönemdir. Bu da Cumhuriyet’in bir yandan yeni kuşak entelektüellere büyük ölçüde belirsiz de olan ağır entelektüel yükler ve parlak gelecekler vaat ederken, bir yandan da ekonomik ve ideolojik açıdan bu entelektüellerin bağımsız üretimine köstek olmasında karşılığını bulmaktadır. İşte Sabahattin Ali’nin eserleri itibariyle kadınlarda ve gerçek hayatı itibariyle ise –yine dışı bir otorite figürü olarak kodladığı- devlette arayıp bulamadıkları da işte böyle bir toplumsal ve tarihsel bir bağlama oturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, D., & İlhan, A. S. (1997). *İki Gözüm Ayşe / Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları* (2. bs). Bilgi Yayınevi.
- Ali, S. (2000a). *Bütün Öyküleri 1/Sabahattin Ali* (4. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2000b). *Bütün Öyküleri 2* (2. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2019a). *Çakıcı'nın İlk Kurşunu* (25. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2019b). *Kamyon / Seçme Öyküler* (19. bs; S. Sönmez, Ed.). Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2019c). *Kürk Mantolu Madonna* (97. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (t.y.-a). *İçimizdeki Şeytan*.
- Ali, S. (t.y.-b). *Kuyucaklı Yusuf*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bezirci, A. (2013). *Sabahattin Ali* (2. bs). Evrensel Basım Yayın.
- Biyografi.net. (t.y.). Geliş tarihi gönderen
<https://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=206>
- Calvino, I. (2018). *Atalarımız / İkiye Bölünen Vikont / Ağaca Tüneyen Baron / Varolmayan Şövalye* (5. bs; R. Teksoy, F. Özdem, & G. Işık, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Çağan, K. (2005). *Entelektüel ve İktidar*. Hece Yayınları.
- Çetinkaya Karadağ, E. N. (2016). *Sabahattin Ali'nin hikayelerinde madun sesler*. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Dahrendorf, R. (2005). *Entelektüel ve İktidar* (K. Çağan, Ed.). Hece Yayınları.
- Elias, N. (2000). *Mozart / Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine* (Y. T. Kılıç, Çev.). Kabalcı Yayınları-kampanya.
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu*. , 5846 § (1951).
- Kayalı, K. (2018). *Edebiyat ve Sosyoloji Sosyoloji Seminerleri 1* (Kollektif, Ed.). Alfa Yayınları.
- Kolektif. (t.y.). *Şehirlere Alışamadıâ Sabahattin Ali'nin Şehirleri*. Y.
- Korkmaz, R. (1991). *Sabahattin Ali -İnsan ve Eser-* (Doktora). Fırat Üniversitesi.
- Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Aliâİnsan ve Eser*. Kesit Yayınları.

Kutlu, M. (1972). *Sabahattin Ali*. Dergah Yayınları.

Küçük, Y. (2010). *Aydın Üzerine Tezler-1 (1830-1980)*. Mızrak.

Özkırımlı, A., Ali, F., & Sönmez, S. (Ed.). (2014). *Sabahattin Ali / Anılar, İncelemeler, Eleştiriler*. Yapı Kredi Yayınları.

Sönmez, S. (2017). *A'dan Z'ye Sabahattin Ali* (2. bs). Yapı Kredi Yayınları.

Turhan, M. (2015). *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Altınordu Yayınları.

